

ปัจจัยที่มีผลต่อแนวพระราชดำริและพระบรมราโชบายสร้างชาติไทย
ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างชาติไทยของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า-
อยู่หัว สิ่งที่น่าสนใจคือแรงกระตุ้น หรือแรงผลักดันให้พระองค์ทรงดำเนินพระบรมราโชบาย
ดังกล่าว ด้วยประการต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ

ปัจจัยภายในคือ ภูมิหลังและทัศนคติหรือ แนวพระราชดำริส่วนพระองค์ของ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้แก่ ทัศนะของพระองค์ที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ แนวพระ-
ราชดำริเกี่ยวกับระบบการปกครองประเทศ สถานภาพทางการเมืองของพระองค์ ตลอดจน
แรงบันดาลใจจากพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีต และสภาพแวดล้อม
หรือสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในประเทศ ได้แก่ ปัญหาชาวจีนในประเทศไทย และ
เหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130

ส่วนปัจจัยที่เกิดจากภายนอกประเทศ ได้แก่ ความเจริญก้าวหน้าของอารย
ประเทศ ภัยที่ประเทศไทยได้รับจากอารยชาติตะวันตก ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
ในต่างประเทศ

แต่ในการศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ จะไม่กล่าวแยกประเด็นโดย
เรียงลำดับหมวดหมู่ของปัจจัยภายในและภายนอกประเทศ แต่จะพิจารณาเรียงลำดับไป
ตามความเป็นเหตุเป็นผล และผลสะท้อนต่อนื่องกันของแต่ละปัจจัยดังต่อไปนี้

ทักษะต่อสถาบันกษัตริย์

จากการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชนิมิตในอำนาจ การเป็นผู้นำ และการมีพระอารมณ์อ่อนไหวทำให้ทรง "สะกึ่งไหวในพระ-
จิตศรัทธา"¹ เมื่อทรงได้รับสถาปนาเป็นสยามมกุฎราชกุมารอย่างกะทันหัน ประกอบกับ
ทรงได้รับการปลุกฝังจากพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์พระอภิบาล ให้สำนึกในความเป็นกษัตริย์
ผู้ทรงไว้ซึ่ง "พระเดชพระคุณ"² เป็นผลให้พระองค์ทรงตระหนักถึงพระราชภารกิจที่
จะต้องทรงเป็นพระมหากษัตริย์ต่อไปภายภาคหน้า "เกินกว่าส่วนพระวัยพรรษา"³ ดังที่
ทรงปรารถนาไว้ในพระราชหัตถเลขาถึงนายเวอนี่ พระอาจารย์ ขณะที่มีพระชนมายุเพียง
14 พรรษาว่า ทรงเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงพระฐานันดรของพระองค์เป็นอย่างดี และ
จะทรงพยายามประกอบพระราชกรณียกิจให้ดีที่สุด เท่าที่จะทรงสามารถทำได้แม้ว่าจะเป็
งานที่ยากเพียงใด⁴

ความสำนึกถึงความเป็นกษัตริย์ที่ทรงไว้ซึ่ง "พระเดชพระคุณ" ในลักษณะ
อนุรักษนิยม จึงยังอยู่ในพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนับแต่
นั้นเป็นต้นมา พระองค์ทรงเห็นว่าประเทศไทยนั้น "ต้องเอาไศรย พระเจ้าแผ่นดินเป็น

¹ ความละเอียดในบทที่ 1 เรื่องพระอุปนิสัยและกิจกรรมส่วนพระองค์

² เรื่องเดียวกัน

³ เรื่องเดียวกัน

⁴ Letter to Mr Verney, 13th January, 1875, quoted in
Chulalongkorn University, Letters of King Kajiravudh, pp. 5-6.

นำทางให้เดินไปสู่ที่ชอบ"¹ การที่ประเทศไทยดำรงเอกราชมาได้ก็เพราะพระปรีชาญาณของพระมหากษัตริย์ในอดีตและ "คนไทยยังนิยมในผู้เป็นใหญ่"² ในขณะนี้พระมหากษัตริย์ก็ "ยังมีผู้นิยมนับถืออยู่เป็นจำนวนมาก"³ อย่างไรก็ตามพระองค์ไม่ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเป็นกษัตริย์ที่ใช้อำนาจปกครองแบบบังคับกดขี่ประชาชน ดังมีพระราชดำริว่า "...คนไทยเรา ชาวเขา ยังเชื่อว่าชอบปลอมมากกว่าชอบซื่อ และถ้าบังคับด้วยการกรงูและนำ จะเป็นประโยชน์ดีกว่าใช้อำนาจกดขี่และค้อน..."⁴

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้คนไทยมีทัศนคติต่อพระองค์และสถาบันกษัตริย์ในลักษณะที่เห็นคุณค่า และมีความรักความชื่นชมอย่างจริงจัง อาจเป็นไปได้ว่าปัจจัยเกื้อหนุนให้ทรงมีแนวพระราชดำริเช่นนี้ เพราะการที่ทรงมีพระอารมณ์เสียและทรงไต่พระทัยในเรื่องบุญคุณนิหาร ทำให้ทรงมีจินตนาการถึงพระองค์เองหรือสถาบันกษัตริย์ในสายตาประชาชนว่ามีลักษณะสง่างามเต็มไปดวยพระเกียรติยศ "เป็นสง่าของแว่นแคว้น"⁵

¹ ทอวชิราวุธานุสรณ์, แผ่นที่ ว 02685/ป3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ความเห็นราชการในกองทัพบก"

² หจข., ร.6 บ. 1.3/3 ร่างพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 1 มกราคม 2456.

³ ศรีอยุธยา (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว), รวบอำนาจ (พระนคร: โรงพิมพ์สุริยสภา, 2506), หน้า 231.

⁴ ทอวชิราวุธานุสรณ์, แผ่นที่ ว 02685/ป3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ความเห็นราชการในกองทัพบก"

⁵ ศรีอยุธยา (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว), เรื่องเดียวกัน, หน้า 200.

พระราชดำริและพระราชประสงค์ทั้งกล่าวข้างต้นนี้มีผลสะท้อนต่อแนวพระราชดำริ และพระบรมราโชบายทางการเมืองการปกครอง และการบริหารราชการแผ่นดินของ พระวงกัวยุคต่อครุชกาล ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดต่อไป

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับระบอบการปกครองประเทศ

จากการศึกษาพระราชนิพนธ์ที่ พระราชดำรัส และพระบรมราโชวาทที่ พระราชทานแก่บุคคลต่าง ๆ ก็ที่ ดูเหมือนว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง สนพระราชหฤทัย และทรงกล่าวถึงลัทธิหรือระบอบการปกครองประเทศอยู่เพียง 3 รูปแบบ คือ ราชาธิปไตย หรือสมบูรณาญาสิทธิราช ประชาธิปไตย และสังคมนิยม

1. แนวพระราชดำริเกี่ยวกับระบอบราชาธิปไตย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเชื่อว่า

...ในเมืองไทยเรานี้ มีคนอยู่สองชั้นเท่านั้น ไม่มากกว่าสอง ชั้นหนึ่ง ก็
เจ้าแผ่นดิน ผู้เป็นหัวหน้าซึ่งเขา (ประชาชน-ผู้เชื่อง) มอบให้ตรงไว้ซึ่งอำนาจ
ทุกอย่าง เพราะว่า เขาทั้งหลายไม่มีเวลาพอและไม่อาจสามารถที่จะต่างคนต่าง
ถืออำนาจอันนั้นไว้ได้ อีกชั้นหนึ่งก็ คนไทยทั่วไป...¹

¹พระราชดำรัสตอบเนื่องในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลของโรงเรียนมหาดเล็ก-
หลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ วันที่ 13 พฤศจิกายน 2457, อ้างถึงใน พระราชดำรัส
และพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
ระจันท์, 2501), หน้า 31. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ
อาม่ากัยโต ม.จ.ศุขปรารภ กบลาสัน ๗ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 12 มกราคม
2501).

การดำเนินรัฐประศาสน์นโยบาย ย่อมตกเป็นหน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเปรียบเสมือน
 เป็นอัครมหาเสนาบดี (Prime Minister) รับผิดชอบต่อชาติส่วนเสนาบดีต่าง ๆ
 เป็นกษัตริย์ช่วยดำเนินการ¹ และพระมหากษัตริย์จะทรงใช้อำนาจที่ได้รับมอบหมายนั้นเพื่อ
 ประโยชน์และความสุขของประชาชน²

พระราชดำริข้างต้นชี้ชัดว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมี
 ทัศนคติเชิงอนุรักษนิยมเกี่ยวกับระบบการปกครอง คือ ทรงศรัทธาในระบอบการปกครอง
 ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมีอำนาจสูงสุดในการบริหารราชการแผ่นดิน ที่เรียกว่า
 ระบอบราชาธิปไตยหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นเอง แม้ว่าพระองค์จะทรงตระหนักดีว่า
 การปกครองระบอบนี้มีข้อเสียในแง่ความไม่แน่นอน คือ เป็นการเสี่ยงที่มอบอำนาจสิทธิขาด
 ในการปกครองให้กับคนคนเดียว เพราะถ้าพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้มีสติปัญญาความสามารถ
 ก็จะบังเกิดผลดีแก่ชาติบ้านเมืองอย่างดีที่สุด แต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดินโงกเขลา ขาดความ
 สามารถไม่เอาใจใส่ในหน้าที่ไม่ตั้งอยู่ในราชธรรม ประชาชนก็จะได้รับความเดือดร้อน
 ไม่มีโอกาสเจริญได้³ อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังทรง
 เชื่อมั่นว่า การปกครองแบบราชาธิปไตยจะเป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติมากกว่าการปกครอง

¹ หจร., ร.6 บ. 1.4/3 พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
 เสด็จเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ ลงวันที่ 17 เมษายน 2462.

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ปลุกใจเสือป่า (พระนคร:
 โรงพิมพ์ตามกฏราชวิทยาลัย, 2506), หน้า 49.

³ จัยอนันต์ สมุทวนิช, การเมือง - การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ.
2411 - 2475 (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ม.ป.ท.),
 หน้า 55.

รูปแบบอื่นที่เริ่มไปด้วยข้อเสนอนับประการ ประกอบกับทรงมีพระอุปนิสัยนิยมในอำนาจ และทรงมีทัศนคติต่อสถาบันกษัตริย์ในลักษณะที่อ่อนไหวไปด้วยพระเกียรติยศเป็นสง่าแก่บ้านเมือง จึงทำให้ทรงนิยมกรีธาในระบอบราชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น

2. แนวพระราชดำริเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย ก่อนเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเคยดำเนินกิจกรรมบางประการ เกี่ยวกับการปกครองแบบประชาธิปไตย คือ ใน พ.ศ. 2445 ทรงใช้เวลาว่างขณะประทับอยู่ที่กรุงปารีสประเทศฝรั่งเศส ระหว่างรอเวลาที่จะต้องเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่าง ๆ ทรงทดลองทำกิจกรรมทางการเมืองในเมืองสมมุติที่ทรงตั้งขึ้นชื่อ "สาธารณรัฐใหม่" (The New Republic) แต่ไม่มีอาคารบ้านเรือนจริง ๆ มีแต่การดำเนินกิจการลอย ๆ เช่นมีคณะรัฐบาล กระทรวงทบวงกรม สภาสูง สภาผู้แทนราษฎร คณะทูตานุทูต หนังสือราชการแบบราชกิจจานุเบกษา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เองทรงใช้พระนามแฝงทำหน้าที่ 4 ตำแหน่งคือ ประธานาธิบดี เลขาธิการคณะรัฐมนตรี ประธานวุฒิสภา และเจ้าหน้าที่พิธีการในกระทรวงต่างประเทศ¹

เมื่อเสด็จกลับจากต่างประเทศได้ไม่นาน ประมาณกลางปี พ.ศ. 2446 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงสร้างเมืองจำลองขึ้นที่พระตำหนักอัมพวา วังปารุสกวัน ให้ชื่อว่า "เมืองมิ่ง" ประกอบด้วยหมู่บ้าน แม่น้ำ ถนน รางรถไฟ สวนและสนามฯ กิจกรรมของเมืองนี้ดำเนินอยู่เพียงหนึ่งปีก็ยุติลงเมื่อเสด็จทรงผนวชใน พ.ศ. 2447 อีก 3 ปีถัดมา คือใน พ.ศ. 2450 พระองค์ทรงทดลองวิธีการปกครองบ้านเมืองแบบ "เมืองมิ่ง" ขึ้นอีก แต่สร้างเรือนแถวริมกำแพงที่กั้นระหว่างพระตำหนักจิตรลดารัตนบุรี กับ

¹ม.ค.ปิ่น มาลากุล, The New "Republic" (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดัง, 2521), หน้า 9 - 10.

วังปารุสกวัน ใหม่หาคเล็กเข้าไปอยู่ไค่จริง คำเนินการบริหารแบบที่เรียกว่า นคราภิบาล (municipality)¹ ประกอบด้วย คณะาภิบาล (นายกเทศมนตรี) โยธาภิบาล เลขาภิบาล เซษฐบุรุษ (ผู้แทนราษฎร) มีกองตำรวจ เครื่องคัับเพลิง หนังสือพิมพ์ ชื่อ "ชวนทวาร" (ชวนท้าว) และมีธนาคารชื่อแมงค "สีฟอเทีย"² กิจการเหล่านี้ไค่ยุติลงเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2453

กิจการของเมืองทกลองตาง ๆ ที่ทรงตั้งขึ้นคังกลาวข้างตนนี้ ถ้ามองอย่างผิวเผินจะเห็นว่า ทรงสนพระราชหฤทัยในรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่ถาพิจารณาโดยละเอียดจะพบว่ากิจกรรมเหล่านั้นไม่ว่างขวาง แต่จำกัดวงอยู่ในหมู่ข้าราชการ และผู้เข้าร่วมกิจการก็ไม่มีสิทธิและหน้าที่ส่วนตัวประการใด เพียงแต่คอยปฏิบัติงานตามพระราชประสงค์³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทำหน้าที่ในตำแหน่งสำคัญ ๆ เสียเอง นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีบทพระราชนิพนธ์ที่ทรงขึ้นระหว่างสร้างเมืองจำลองประชาธิปไตย (พ.ศ. 2445 - 2450) แสดงให้เห็นแนวพระราชดำริเกี่ยวกับธัทธิการเมืองระบบประชาธิปไตยของพระองค์ในทำนองไม่ทรงศรัทธาที่จะนำ

¹ รัชยอนันต์ สมุทวนิช และชิตติยา กรรณสูต (รวบรวม) เอกสารการเมือง-การปกครองไทย (พ.ศ. 2417 - 2477) (พระนคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 171.

² พระยาสุนทรวิจิตร, พระมหากษัตริย์คุณแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 271 - 272.

³ รัชยอนันต์ สมุทวนิช และชิตติยา กรรณสูต (รวบรวม) เรื่องเดียวกัน, หน้า 171.

ระบบนี้มาใช้ในทางปฏิบัติ เห็นได้ชัดในนิทานพระราชนิพนธ์เรื่อง "รายงานประชุม ปาติเมนต์สยาม" ที่ทรงส่งลงหนังสือทวีปญานฉบับที่ 18 ใน พ.ศ. 2448 ทรงขึ้นต้นเรื่อง ว่า

...เมื่อเรารู้ ๆ นี้ ข้าพเจ้าอ่านหนังสือพิมพ์รายวันฉบับหนึ่ง พบ "เมื่อใดหนอ" ทาง ๆ ...ขอที่จับใจข้าพเจ้ามากที่สุดคือ ขอความที่ว่า "เมื่อไรหนอเราจะมีปาติ-เมนต์" จริงที่เคียวทำไมเราก็กวีโดซแล้ว จะมีปาติเมนต์บางไมใดที่เคียวหรือ แค ญี่นึ่งมีไค...¹

ถอกจากนั้นก็ทรงดำเนินเรื่องให้ดูเข้าร่วมประชุมสภาต่างแสดงความคิดเห็น และพุดจา เหตุไฉนไม่ทรงประเค็น ในที่สุดผลการประชุมก็ไม่ได้แก่นสารอะไรเลย จากข้อความ และเนื้อหาของนิทานเรื่องนี้ พอสรุปได้ว่า พระองค์ทรงเห็นว่ารัฐบาลเป็นเพียงสถานที่ สำหรับระวณักการ เมืองมาปะทะคารมกันและพุดจาในเรื่องไร้สาระ สมาชิกสภายังไม่ เข้าใจในระบบรัฐสภาอย่างถ่องแท้

ในจดหมายเหตุรายวันส่วนพระองค์ที่ทรงบันทึกเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ได้ ประมาณหนึ่งปีเศษ พระองค์ได้แสดงแนวพระราชดำริ เกี่ยวกับหลักการของระบอบ ประชาธิปไตยไว้ว่า ระบบนี้มีข้อดีในทางทฤษฎี ในประเด็นที่ตัดความไม่แน่นอนเรื่อง คุณสมบัติของพระมหากษัตริย์ในการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชไปได้ เพราะ อำนาจในการปกครองไม่ตกอยู่กับบุคคลคนเดียว แต่เมื่อนำมาใช้ในทางปฏิบัติแล้วกลับ เป็นผลเสีย พระองค์ไม่ทรงเชื่อมั่นในระบบการเมืองการ ใช้เสียงข้างมากในสภา พรรคการเมืองนักการ เมืองอาชีพ ตลอดจนประชาชนผู้ใช้สิทธิเลือกตั้ง อาทิเช่น ทรงเห็น ว่ารัฐบาลที่ประกอบด้วยนักการ เมืองอาชีพที่ผลัด เปลี่ยนกันเข้ามาบริหารประเทศที่เรียกว่า

¹พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "เรื่องรายงานประชุมปาติเมนต์ สยาม" ใน ประวัตินิทานพระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 6 (พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2504), หน้า 403.

"รัฐบาล" ถ้าเปลี่ยนรัฐบาลบ่อยเท่าใด ก็ยิ่งทำให้การปกครองบอบช้ำมาก เท่านั้น การดำเนินนโยบายต่าง ๆ ไม่ต่อเนื่องกัน การงานล่าช้า การมีรัฐสภาแม้ว่าจะเป็นสาธารณรัฐก็ไม่สามารถแก้ปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวงให้หมดไป พรรคการเมืองที่ผลักดันเป็นรัฐบาลมักจะใช้ระบบเล่นพรรคเล่นพวก ผู้ถืออำนาจยังมีทางเลือกที่จะให้บำเพ็ญแก่ใคร ๆ ก็ได้ตามใจชอบ คนหัวประจบสอพลอก็ยังคงมีอยู่ตราบนั้น พรรคใดมีทุนมากก็อาจล่อใจประชาชนให้เลือกพรรคตน อำนาจจึงตกอยู่ในมือคนกลุ่มน้อย¹ ฯลฯ

ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงไม่ทรงสรีทธาในการปกครองแบบประชาธิปไตยว่าจะสามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติให้ได้ผลดีจริง ๆ โดยเฉพาะในกรณีประเทศไทยนั้น ทรงเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาที่จะนำการปกครองระบบนี้มาใช้ในสังคมไทย เพราะประชาชนยังไม่มีความรู้พอที่จะทำการปกครองตนเองได้ แม้ว่าจะมีการพูดถึง "โปลิติก" กัน แต่พระองค์ก็ "ไม่เชื่อว่าเขากกเข้าใจทางเหนือทางใต้อะไรก็"² พระองค์ทรงได้รับคำแนะนำจากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และที่ปรึกษา ราชการชาวอเมริกัน และอังกฤษว่า "ประชาชนคนไทยส่วนมากยังขาดความรู้ที่จะออก

¹ดูรายละเอียดใน จดหมายเทศารายวันในพระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 52 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.จ.ชัชวลิศ เกษมสันต์ 1 สิงหาคม 2517) และรัชชอนันต์ สมุทวณิช, การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พ.ศ. 2411 - 2475..., หน้า 55 - 63.

²ทรง., ร.6 บ 3.1/64 ร่างพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช ลงวันที่ 4 มิถุนายน ร.ก. 131(พ.ศ.2455).

เสียงเรียกร้องผู้แทนในรัฐสภาให้โค่นประยุทธ์ส่วนรวมแห่งชาติจริง ๆ"¹ และพระองค์ก็ไม่ทรงกริ้วทราที่จะนำระบบต่าง ๆ มาใช้แทนการมีรัฐธรรมนูญอย่างสมบูรณ์ไปก่อน เช่น การตั้งรัฐมนตรีสภา ทรงมีพระราชดำริคล้ายตามความเห็นของพระยากัลยาณไมตรีที่ปรึกษาฝ่ายต่างประเทศชาวอเมริกันที่ถวายคำแนะนำว่า

...ถ้ายังมีปาลิเมนต์ไม่คุ้มแล้ว ก็ไม่ควรจะมีอะไรที่เป็นของเสียขึ้นไว้สำหรับคนตา เพราะคนที่เขารู้จริงๆ ปาลิเมนต์เป็นอย่างไร เขาก็ไม่เชื่อว่าจะของนั้นจะแทนปาลิเมนต์ได้ และผู้ที่ไม่เขาใจเสียเลย ถึงวิธีการปกครองอย่าง คอนสติ-กูชัน ก็คงไม่เขาใจเช่นนั้นว่าประโยชน์ของรัฐมนตรีสภานั้นอะไร...²

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังได้ทรงคัดค้านระบอบสาธารณธิปไตยว่า "...อิทธิวิบัติดึกนั้น ถึงแม้ว่าตามตำราจะประเสริฐปานใดก็ตาม แต่ความจริงนั้นทำให้เป็นยววิเศษที่อาจารย์วิชาโรคใด ๆ ใคอย่างที่เขาตำราปรารถนา..."³ ทรงเปรียบเทียบว่า การใช้วิธีการปกครองที่ถือเสียงราษฎร เป็นใหญ่ในเวลาที่ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจนั้น "อุปมาเหมือนจัดการ เล่นเล่นรำในขณะที่ยังไม่มีทุนขอเพียงค่าทำได้"

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514), หน้า 627 - 628.

² หจข., สบ.1/6 ร่างพระหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ลงวันที่ 30 เมษายน 2460.

³ อัครพานู (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว), "เมื่อเสร็จเล่นเล่นรำ" ใน ปกิณกะคดีของอัครพานู ร.ศ. 130 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย, ร.ศ. 131), หน้า 140.

จะทำได้"¹

3. แนวพระราชดำริเกี่ยวกับลัทธิสังคมนิยม ในทัศนะของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่า ลัทธิที่ความจริงเป็นสิ่งที่มีความมานแล้ว² เพราะ "ปีความปรารถนาพระกรีกอารีย์"³ คือ มีแนวคิดเหมือนกับศาสนาพระกรีกอารีย์ตามความเชื่อของคนไทยแต่โบราณ ปีการสร้างภาพของสังคมในอนาคตในลักษณะเดียวกัน เช่น ความสัมพันธ์ฉันมิตรของคนในสังคมจะหมดไป ทุกคนเหมือนกันหมดเท่าเทียมกันหมด ไม่มีเกรงกลัวไม่มีคนจน ไม่มีศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมนิยมแบบมาร์กซิส "ต้องการให้ศาสนาพระกรีกอารีย์มาถึงที่เดียว"⁴ คือต้องการล้มล้างลักษณะการปกครองที่มีอยู่แล้วจัดระเบียบการปกครองขึ้นใหม่⁵

พระองค์ทรงมีพระราชดำริ เห็นว่าลัทธิสังคมนิยมนี้ ไม่มีใครสามารถนำเอาไปใช้แก้ปัญหของสังคมมนุษย์ได้สำเร็จ เพราะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในทางปฏิบัติ เช่น ความคิดเกี่ยวกับการแก้ปัญหข้อพิพาททั้งปวงโดยวิธีอนุญาโตตุลาการ ทรงเห็นว่าไม่

¹ เรืองเดียวกัน.

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, อุคกรกรู แปลโดย กรมหมื่นพิทยาดานภฤติยากร (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2509), หน้า 10 - 21.

³ หอวารุชาอนุสรณ์, แผ่นที่ ว 01128/ป3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "การจลาจลในรัสเซีย"

⁴ จดหมายเหตุนายวันของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ก. 131 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดวงกมล (ม.ป.ป.), หน้า 1 - 3.

⁵ หอวารุชาอนุสรณ์, แผ่นที่ ว 01128/ป3, เรืองเดียวกัน.

สามารถทำสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นในหมู่มนุษชาติเดียวกัน ดังเช่น เรื่องข้อพิพาทแรงงาน ที่รัฐบาลอังกฤษประสบปัญหาการนัดหยุดงานของคนงานเหมืองถ่านหิน ซึ่งไม่เป็นที่ตกลงกันไว้ หรือคดีพิพาทระหว่างประเทศก็ตาม ส่วนความคิดที่ต้องการให้คนในสังคมได้รับความเสมอภาคกันหมด ทรงเห็นว่าดีจริงแต่ในตำราเท่านั้น แต่ในสภาพความเป็นจริง ไม่มีเรื่องแห่งใดในโลกนี้ที่จะเท่ากันหมดจริง ๆ เพราะแต่ละคนมีสติปัญญา ความรู้ ความสามารถไม่เท่ากัน ทั้งยังมีความรู้สึก อารมณ์ และมักใหญ่ใฝ่สูงอยู่ ด้านความคิดเรื่องเฉลี่ยทรัพย์สินให้ทุกคนได้รับความสุขเสมอกัน ไม่มีเศรษฐกิจไม่มีคนจน ก็เป็นไปได้ เพราะเกิดความยากลำบาก ในการแบ่งทรัพย์สินให้เรียบร้อย และเป็นการยุติธรรมแก่พลเมืองทั่วไป เบื้องค่วยปัญหาเรื่องจำนวนประชากรที่มีเพิ่มขึ้น ทำให้ต้องเฉลี่ยกันใหม่อยู่เรื่อย ๆ ตลอดจนปัญหาการเอาโรคเอาภัยมาจากผู้ที่ได้ส่วนแบ่งแล้วนำไปสะสมไว้ นอกประเทศ ความคิดเรื่องรวมทรัพย์สินทั้งปวงไว้เป็นของกลาง ทรงเห็นว่าเป็นความคิดที่ดี เช่นกับแต่ปฏิบัติได้ยาก รัฐบาลจะประสบปัญหาเรื่องการกำหนดอัตราค่าจ้างให้เป็น ที่พอใจคนงาน และไม่มีอะไรเป็นเกณฑ์นอกจากยังมีปัญหาว่าจะต้องให้ค่าเลี้ยงดูแก่พลเมืองยังมีผู้ที่ไม่ได้ทำงานหรือไม่ ได้แก่พวกคนชรา ทารก คนทุพพลภาพ และคนจรจัด

ประการต่อมา พระองค์ทรงเห็นว่า ความคิดของสังคมนิยม เรื่องการทำลายศาสนาทั้งปวง เป็นความคิดที่ขัดต่อความเจริญของคนเพราะเป็นการบังคับจิตใจ และสมองคนไม่ให้ใช้ความคิดของตนที่มีอยู่ได้เต็มที่ ความคิดเรื่องรัฐบาลรับเลี้ยงเด็ก ทรงเห็นว่า ถ้าดูอย่างผิวเผินก็เป็นความคิดที่ดี แต่ที่จริงมีปัญหามาก เพราะต้องฝืนจิตใจหญิงและชายให้แต่งงานกัน และขัดต่อธรรมชาติของแม่ที่ต้องการเลี้ยงดูบุตรเอง ในด้านความนึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนกับคนงาน พระองค์ทรงเห็นว่า เป็นการยากที่จะกำหนดลงไปว่าใคร เป็นนายทุน ใครเป็นคนงาน และผู้จัดการโรงงานจะจัดให้อยู่ในประเภทใด ส่วนความคิดที่จะให้กำจัดคนกลางออกไป ทรงเห็นว่า จะเป็นโทษแก่การค้าขาย ซึ่งจำเป็นต้องมีนายทุน เพราะกิจการบางอย่างต้องมีทุน จึงจะดำเนินงานได้ และต้องมีผู้นำในการประกอบกิจการ ถ้าปล่อยคนงานทำกันเองคงไม่สำเร็จ

เพราะคนงานส่วนมากเป็นนายตนเองไม่ได้¹

นอกจากนี้ ในทัศนะของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่า ลัทธิสังคมนิยมไม่สามารถยั่งยืนอยู่ต่อไปได้ เพราะชาคคนที่ยึดถืออย่างจริงจัง มีแก๊งค์ที่เป็นสังคมนิยมเก๊ ซึ่งได้แก่คน 4 จำพวกดังนี้ คือ

1. ผู้ไร้ทรัพย์สิน และอุศยาผู้ไร้ทรัพย์สิน เมื่อคนไม่มีก็ไม่อยากให้ผู้อื่นมี
2. ผู้ที่มีความประสงค์จะหาซื้อ หาดำนาจในทางที่ทั้งตนเป็นผู้ส่งสารคนจน และเป็นปากของคนจนและคนทำงาน

3. ผู้ที่เป็นคนคิดฟุ้งซ่าน และมีโวหารดี อยากรจะแสดงโวหารและประสงค์จะแสดงอำนาจโดยทางเป่าถาเขี่ยให้คนไม่พอใจ และก่อเหตุยุ่งเหยิงต่าง ๆ

4. ผู้ที่มีความคิดหยอน และสติหยอน ได้ฟังเขาพูดก็หลงลมปากเขาไป²

พวกสังคมนิยมเก๊นี่เอง "จะทำให้ไทยแตกกัน จะทำให้คนที่ต่างชั้นแต่เป็นชาติเดียวกันเกิดความอุศยา เกสียคชังซึ่งกันและกัน และทำให้มุ่งล้างผลาญซึ่งกันและกัน"³

ดังนั้น ลัทธิชาตินิยมจึง "เป็นเครื่องนำความแตกฉาน ความพินาศฉิบหายมาสู่คน สู่ชาติ สู่บ้านเมือง"⁴ อย่างเช่นพวกบอลเชวิคในรัสเซีย พระองค์ทรงเห็นว่า เปรียบเสมือนเชื้อโรคร้ายกระจายอยู่ทั่วไป ถ้าเขาสร้างกายแห่งชาติไทยแล้ว เชื่อได้ว่าชาติจะป่วยหนัก⁵

¹ จดหมายเนตรรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ. 131

หน้า 5 - 36.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 37 - 41.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

⁴ เรื่องเดียวกัน

⁵ ตรีอูษยา (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว), ฉวยอำนาจ,

หน้า 215.

และในที่สุดก็ต้องเสื่อมสลายไป

สรุปได้ว่าแนวพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับวิถีทางการปกครองประเทศไทย มีแนวโน้มว่าทรงมุ่งสร้างชาติที่จะใช้ระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราช หรือราชาธิปไตยมากกว่าการปกครองรูปแบบอื่น ๆ แต่มีสิ่งที่น่าสนใจก็คือ บรรดาประสงค์ของพระองค์ก็กล่าว ต้องประกอบสรรคอย่างแนบเนียน มีสาเหตุสำคัญ มาจากความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านความรู้สึกนึกคิดของ ประชาชน กล่าวคือ พลเมืองไทยในช่วงระยะเวลาที่ทรงครองราชสมบัติอยู่นั้น มีลักษณะ ดังที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ผู้ทรงเป็นบุคคล ร่วมสมัย ได้ทรงกล่าวถึงในลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ฉบับหนึ่ง มีใจความตอนหนึ่งว่า แก่เดิมมาราษฎร "โง่เขลา ไม่มีความรู้ความเห็นในทาง ปกครองบ้านเมือง"¹ พระมหากษัตริย์ทรงดำเนินพระบรมราโชบายใด ๆ ตามที่ทรงเห็น สมควร ไม่ต้องคำนึงถึงความคิดของราษฎร ราษฎรมีแต่ ความจงรักภักดี เชื่อมั่นใน พระปรีชาญาณของพระมหากษัตริย์ ว่าคงจะทรงจัดการแต่ในสิ่งที่ดี และเป็นประโยชน์ แต่ ต่อมาลักษณะดังกล่าวนี้ได้เปลี่ยนแปลงไป นับแต่ก่อนปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ จุฬอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา "ความเชื่อมั่นของราษฎรในพระราโชบายดังว่ามา ข้างตน คุเบาบางลงมาก เกิดมีความเห็นว่าทำอย่างนั้นจะดีกว่า ทำอย่างนั้นเป็นการ เคียดครอน แก่ราษฎร"² ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกฯ ทรงมีความเห็นว่า ที่เป็น เช่นนี้มีสาเหตุมาจากการที่ราษฎรมีความรู้มากขึ้น เพราะการพัฒนาการศึกษาได้เจริญขึ้น อย่างรวดเร็วและได้รับการเผยแพร่ความคิดทางการเมืองจากหนังสือพิมพ์รายวันที่มีจำนวน มากขึ้น และจากชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย ซึ่งคนเหล่านี้บางก็มาจากบ้านเมือง

¹ หจข., ร.6 ก.1/12 ความเห็นเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกฯ เรื่อง จัดการ เปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ลงวันที่ 8 มิถุนายน 2455.

² เรื่องเดียวกัน

ที่ "เคยแกล้งไม่เชื่อถือในพระมหากษัตริย์"¹ ประกอบกับได้รับการชักนำจากพวกข้าราชการที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นกว่า แต่ก่อนที่คิดว่าตนเป็นนายของราษฎร ขาดความรู้ดีเยี่ยมพระมหากษัตริย์ และชอบคิเถียนพระบรมราโชบาย นอกจากนี้ ยังมีพวกพนายต่าง ๆ ซึ่ง "หากินในทางพลิกกฎหมาย" ทำให้ราษฎรเห็นชัดว่า พระราชกำหนดกฎหมายไม่ได้เป็นสิ่งที่ต้องเชื่อมั่นอย่างกัมเีรศาสนา"²

ถ้าบทคัดงกล่าวข้างต้นนี้ เป็นสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงรงเผชิญในระหว่างที่ทรงครองราชย์อยู่ และยอมตองเป็นแรงผลักดันประการหนึ่งที่ทำให้ทรงกิดหาหนทางดำเนินพระบรมราโชบายบริหารประเทศ ให้ผ่านพ้นอุปสรรคนี้ไปได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณากันต่อไป

สถานการณ์ทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร สืบแทนสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ยอมรับมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านฐานะและจิตใจของพระองค์ เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างกะทันหัน ไม่ได้ทรงเตรียมพระองค์กับเตรียมพระทัย สำหรับตำแหน่งอันสำคัญยิ่งเช่นนี้มาก่อน ต่างจากสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ที่ทรงได้รับการฝึกหัดอบรมจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงทุ่มเทพระราชหฤทัยให้แก่พระราชโอรสพระองค์นี้อย่างมาก เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับสถาปนาเป็นองค์รัชทายาทแล้ว พระองค์ไม่ได้เสด็จกลับเมืองไทย ยังคงทรงศึกษาอยู่ที่อังกฤษต่อไปเป็นเวลาถึง 9 ปี ทำให้ทรงขาดการใกล้ชิดและคุ้นเคยกับสมเด็จพระราชบิดา พระมารดา และพระประยูรญาติ ตลอดจนทรงขาดพระสหายชาวไทยที่อยู่ในวัยรุ่นราวคราวเดียวกับพระองค์

¹ เรื่องเดียวกัน

² เรื่องเดียวกัน

แม้ว่าจะมีคนไทยในต่างประเทศอยู่บ้าง แต่ก็ยังมีเป็นจำนวนน้อย

ขณะเดียวกันสังคมไทยได้เริ่มมีการแบ่งแยกทางค่านิยม และความคิดออกเป็น
 คนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ หรือคนหัวเก่ากับคนหัวใหม่ อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น พวกคนรุ่นเก่า
 ส่วนใหญ่เป็นพระประยูรญาติชั้นพระเจ้านครสวรรค์หรือที่ทรงเป็นพระปิตุลา พระเชษฐา
 หรือพระเจ้าพี่ยาหรือที่เป็นขุนนางอาวุโสกว่า ซึ่งกำลังมีบทบาทสำคัญในการบริหารราชการ
 แผ่นดินทั้งนั้น เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นเสนาบดี
 กระทรวงมหาดไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานุรักษ์จรัสพร เกษ เป็น
 เสนาบดีกระทรวงกลาโหม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เป็น
 เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ เป็นเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นเสนาบดีกระทรวงวัง และพระเจ้าพี่ยาเธอกรมหลวงนคร-
 ไชยศรี ทรงดำรงตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ¹.

พระประยูรญาติเหล่านี้มักทรงพากันมองสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชว่า ทรงเป็น
 เด็ก ขากที่จะช่วยเหลือราชการแผ่นดินสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้สัก²

ส่วนพวกคนรุ่นใหม่หรือหัวใหม่ ได้แก่ ผู้ที่มีการศึกษาดี หรือมีความคิดก้าวหน้า
 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความคิดทางการเมืองการปกครอง เช่น เทียนวรรณ หรือ ต.ว.ส.

ศูนย์วิทยพัทยาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ใจนอมรคุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), "พระบรมราชาบายทางการเมือง",
 ใน พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ:
 โรงพิมพ์คุรุสภา, 2519), หน้า 1 - 3.

² เรื่องเดียวกัน.

วิชาเอก¹ และ ก.ศ.ร. กุหลาบ² นักคิดนักเขียนผู้มีกิติประวัติชาวไทย ไม่พอใจสังคมในสมัยนั้น กัดค้านการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ในตอนแรกคนเหล่านี้ก็มักจะเข้าใจกันว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีความคิดก้าวหน้า เช่นเดียวกับพวกตน เพราะได้รับการศึกษาจากอารยประเทศคงจะทรงมีพระบรมราโชบายในการบริหารประเทศที่ก้าวหน้า มีความคิดเสรีนิยมหรือสหรัทธาระบอบประชาธิปไตย ปรากฏว่าในเวลาต่อมาคนเหล่านี้ต้องผิดหวัง เพราะแท้จริงแล้วในพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น บรรลุแนวพระราชดำริเชิงอนุรักษนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการปกครองที่ทรงสรรเสริญในระบอบราชาธิปไตยอย่างเต็มที่ ความไม่ลงรอยกันกับบุคคลต่าง ๆ ทั้งพวกหัวเก่าและหัวใหม่ เป็นสิ่งที่จะต้องทรงเผชิญ เมื่อเสด็จกลับจากต่างประเทศ ย่อมจะทำให้ทรงวางพระองค์ลำบาก และทรงขาดความมั่นใจพระทัยในฐานะของพระองค์ เพราะทรงคิดว่าขาดพวกพ้อง

เมื่อเสด็จกลับเมืองไทยแล้ว ในระยะ 8 ปี ก่อนเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ไม่ได้ทรงรับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับการบริหารราชการแผ่นดิน เป็นประจำแน่นอนอย่างเช่นเจ้านายฝ่ายหน้าพระองค์อื่น ๆ เพราะหน้าที่เหล่านั้น มีพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ ทรงกำกับเป็นหลักอยู่แล้ว ประกอบกับการที่ทรงพอพระราชหฤทัยที่จะใช้เวลาอยู่กับการทรงงานด้านวรรณกรรม และทรงมีความนิยมในอำนาจปกครอง เป็นผู้นำกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ³ ยิ่งทำให้ทรงห่างเหินกับพระบรมวงศานุวงศ์ และ

¹ ออกหนังสือพิมพ์รายปักษ์ ชื่อ ตูลวิภาคพจนกิจ และศิริพจนนากรายเดือน เลขที่ 17 ปี เพราะเขียนหนังสือ และโฆษณาไคแยงระบบสมบูรณาญาสิทธิราช

² ออกหนังสือพิมพ์ "สยามประเพณีสุนทโรวาทพิเศษ" เยาวะเยียดกลางสังคม

³ คุรายละเอียดยุคในบทที่ 1

เสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นตัวจักร กอสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดินมากขึ้น

นอกจากนั้นการที่ได้เสด็จไปศึกษาในต่างประเทศ ทำให้ทรงมีความภาคภูมิใจพระทัย ในพระองค์เองว่า ทรงมีความรู้และประสบการณ์ทันสมัยกว่าคนอื่น ๆ โดยเฉพาะพระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางรุ่นเก่าที่ไม่มีโอกาสได้ไปศึกษาต่างประเทศ ความรู้สึกเช่นนี้ยังคงฝังอยู่ในพระทัยต่อมาจนเสด็จขึ้นครองราชย์ กังที่ทรงมีพระราชปรารภในบทพระราชนิพนธ์เรื่องหนึ่งว่า พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถ "ด้วยความรู้กิจการทั้งภายในภายนอกประเทศ ซึ่งจะหาผู้ใดเสมอมิได้"¹ ฉะนั้นย่อมทรงเกิดจิตวิมานะ ไม่ทรงยอมรับว่าบุคคลเหล่านั้นมีความรู้ความสามารถในการบริหารประเทศอย่างลึกซึ้งกว่าพระองค์

ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมมีส่วนทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัย และความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนความห่างเหินระหว่างพระองค์กับพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการที่ควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน และยังเป็นแรงผลักดันให้ทรงแสวงหาบุคคลที่สามารถเข้ากับพระองค์ได้คือ เป็นแนวหน้าหรือฐานอำนาจของพระองค์ ตลอดจนเกิดจิตวิมานะที่จะต้องทรงแสดงให้บุคคลเหล่านั้นเห็นว่า แม้จะทรงมีพระอาวุโสน้อยกว่า แต่ก็ทรงมีความรู้ความสามารถบริหารประเทศได้ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ

แรงบันดาลใจจากพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีต

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชบิดา คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถ ประกอบพระราชกรณียกิจเป็นคุณประโยชน์แก่มานเมือง น่าจะเป็นปัจจัยให้พระองค์ทรงเกิดกวาง

¹ ท้าวชิราวุธานุสรณ์, แผ่นที่ ว02685/ป3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ความเห็นราชการในกองทัพบก"

รู้สึกค่ามากพระทัยในการบริหารราชการแผ่นดิน หลังจากที่ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียรประมาณ 14 วัน ไ้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงนายเวอเนกดาถึงความรู้สึกว่า ทรงตระหนักดีถึงความเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความยากลำบากในการดำเนินรอยตามเบื้องพระยุคลบาทของสมเด็จพระราชบิดา แต่ก็ทรงพยายามทำหน้าที่ให้ดีที่สุด เพื่อให้ประชาชนเกิดความรู้สึกโดยเร็วว่า พระองค์ทรงเป็นทั้ง "เพื่อนที่ซื่อสัตย์" และ "คนรับใช้" ของประชาชน และจะทรงทำทุกอย่างเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของเขาเหล่านั้น¹

ในช่วง 2 ปีแรกของต้นรัชกาล ในคราวใดที่ตองทรงแสดงพระราชดำริสแก้คณะบุคคลใด พระองค์มักจะทรงย้ำเรื่องการปฏิบัติหน้าที่ของพระองค์ไม่ให้ยิ่งหย่อนไปกว่ารัชกาลก่อน เช่นในคราวที่ทรงมีพระราชดำริสตอบข้าราชการและราษฎรณชลกรุงเก่าเมื่อเสด็จตั้งเวอดคีตมหาราชธานีราช หลังจากขึ้นครองราชสมบัติประมาณเดือนเศษ ก็ในวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2453 มีข้อความตอนหนึ่งว่า

...ฝ่ายตัวเราเมื่อได้รับราชสมบัติสืบสันตติวงศ์สนองพระองค์สมเด็จพระบรมชนกนาถแล้ว เราก็จะอุทิศสัพพัตตามราชประเพณี ที่เป็นสิ่งที่ดีสิ่งชอบ จะตั้งใจทำนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนาและซื่อสัตย์มาอาอาประชากรให้ใครความรมเย็นเป็นที่ผาสุกสืบไป ปีใหม่ทพรองไปกวางเาเป็นอันขาด...²

¹ Letter to Mr. Verney, written from Bangkok, 25 th November, 1910, quoted in Chulalongkorn University, Letters of King Vajiravudh, pp. 101 - 107.

² พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: โรงพิมพ์ท่าแร่บุญถกิจ, 2472), หน้า 14 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระราชบิดาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ณ เมรุทองสนามหลวง พ.ศ. 2472)

อีกหนึ่งเดือนต่อมาได้พระราชทานพระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาท เนื่องในงานเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2453 ว่า

...การต่อไปภายหน้าในส่วนตัวเราขอให้ท่านทั้งหลายจงวางใจเถิดว่า ความวิถึอย่างใดซึ่งเราสามารถจะดำเนินเจริญรอยตามพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ได้ เราจะทำหน้าที่ของเราให้ดีที่สุด ความอุตสาหที่จะทำนุบำรุงบ้านเมือง และประชาชนของเราให้เจริญยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ...¹

ระหว่างที่ครองราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มักทรงเปรียบเทียบความเจริญของประเทศในรัชสมัยของพระองค์กับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่เสมอ เช่น ครั้งหนึ่งเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี อองกมนตรี มีใตง์ส่งกราบบังคมทูลรายงานว่ามีผู้ร้ายชุกชุมในเขตศรีราชา ประชาชนเดือดร้อนกันมาก ขึ้น ก็ทรงมีพระราชหัตถเลขาตอบว่า "ฉันได้สอบถามอยู่เนือง ๆ ทั่วกรุงสยามดูก็ไม่ปรากฏว่ากลัวโดยทั่ว ๆ ไปผู้ร้ายชุกชุม หรืออกอาจขึ้นกว่าในรัชกาลที่ 5 "² และในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่นักเรียนไทยในยุโรป เมื่อ พ.ศ. 2453 พระองค์ได้ทรงเล่าว่า "พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษได้มีพระราชโอรสเลขมาให้พรปีใหม่ 2 ปี คิค ๆ กันมาแล้ว ซึ่งแปลของไม่เลขท่านในรัชกาลที่ 5 เลย"³

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

¹ ส.วัฒนเศรษฐ์ (รวบรวม), วาทพระมงกุฎฯ (พระนคร: สำนักพิมพ์ธรรมเสวี, 2506), หน้า 41.

² หจข., ร.6 ม.8/3 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ลงวันที่ 26 กรกฎาคม 2458.

³ หจข., ร.6 รล.5/5 พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่นักเรียนในยุโรป ลงวันที่ 18 สิงหาคม 2459.

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีแนวพระราชดำริอนุรักษ์นิยม จึงทรงมองอดีตเป็นแนวทางสำคัญ คือ ทรงกลับมองย้อนไปคู่ตัวอย่างจากในพุทธศตวรรษที่ 21 สมัยที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงเป็นผู้นำและกู้เอกราชอาณาจักรอยุธยาขึ้นมาใหม่หลังจากที่ตกอยู่ใต้อำนาจของพม่าถึง 15 ปี ยิ่งกว่านั้นยังย้อนกลับไปถึงพุทธศตวรรษที่ 18 ในสมัยพระร่วง ซึ่งตามตำนานกล่าวว่า เป็นผู้ตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นเป็นอาณาจักรไทยอาณาจักรแรก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยกย่องคุณสมบัติพิเศษของพระร่วงว่า เป็นคนกล้าหาญ เจ้าความคิด เฉลียวฉลาด และที่สำคัญที่สุดก็คือ เป็นผู้นำที่ได้รับความเชื่อมั่นศรัทธา นอกจากนี้ยังคงเชื่อว่าคนไทยในสมัยนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ เพราะมีผู้นำที่ยิ่งใหญ่¹

นับว่าพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ในอดีตก็เป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญแก่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ทรงสำนึกด้วยความภาคภูมิใจว่า พระองค์ทรงเป็นรัชทายาทของพระมหากษัตริย์เหล่านั้น ฉะนั้นต้องทรงรักษาชาติและสถาบันของพระราชตระกูลไว้ หลังจากงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชได้ 5 วัน คือ ในวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2454 ได้พระราชทานพระราชดำรัสแก่ประชาชนที่ทองสนามหลวงว่า

...เรารู้สึกยินดีที่บัดนี้ เราได้รับการระอุใหญ่และสำคัญยิ่งคือ เป็นผู้ที่ได้รับมอบความเป็นไทยแห่งชาติไว้ในมือ เราก็ดีเถิดอยู่ว่าเราก็เกิดมาเป็นคนไทย และในตระกูลกษัตริย์อันชาติไทยเรา ที่บรรพบุรุษของเราทั้งหลายได้ช่วยกันตั้งขึ้นไว้แล้วและได้ช่วยกันรักษาสืบต่อกันมา...ฝ่ายเรารู้สึกว่าเป็นทายาทรับมรดกสำคัญอันนี้ไว้แล้ว ก็คงรักษาไว้ให้มั่นคงทั้งทองอุสาหะทำนุบำรุง ไทมรดกอันนี้เจริญเพิ่มพูนทวีขึ้นกว่า เก่าอีกได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ยูทูปา ชุมจันทร์, "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว", จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

3 (เมษายน - มิถุนายน, 2519): 28 - 29.

เพียงใดก็เห็นว่า เป็นกำไรเพียงนั้น...¹

ความเจริญก้าวหน้าของอารยประเทศ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับอยู่ในประเทศอังกฤษนานถึง 9 ปี ในหลวงรัชสมัยสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย ซึ่งเป็นยุคที่อังกฤษรุ่งเรืองสูงสุดทุก ๆ ด้าน และมีอาณาเขตเกือบทุกส่วนของโลก และพระองค์ยังได้เสด็จประพาสอารยประเทศอื่น ๆ ทั้งในยุโรป อเมริกา และเอเชีย² ได้ทอดพระเนตรความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่าง ๆ และความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสวยงามของบ้านเมืองในประเทศเหล่านั้น และทรงนึกเปรียบเทียบเทียบกับเมืองไทย

ความเจริญรุ่งเรืองของประเทศญี่ปุ่น ก็มีบทบาทสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์แรงกล้า ที่จะพัฒนาประเทศไทย กล่าวคือ ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จอย่างมากในการพัฒนาประเทศเจริญรุดหน้าประเทศอื่น ๆ ในเอเชีย ในหลาย ๆ ด้านในสมัย เมจิ (พ.ศ. 2411 - 2455) คือ มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับใน พ.ศ. 2415 ประกาศใช้รัฐธรรมนูญในวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2432 และมีการพัฒนากองทัพให้มีประสิทธิภาพเข้มแข็ง จนสามารถชนะสงครามกับจีน เมื่อ พ.ศ. 2436 และชนะสงครามกับรัสเซียใน พ.ศ. 2448 เป็นผลให้ได้รับการยอมรับจากนานาชาติว่าตนกว่าเป็นอารยประเทศชาติหนึ่ง นอกจากนี้ รัฐบาลเมจียังได้ปรับปรุงจักระเบียบกฎหมาย และการศาลตามแบบของประเทศยุโรป จนอารยประเทศตะวันตกเห็นว่า กฎหมายและการศาลของญี่ปุ่นเป็นระเบียบแบบแผนดีแล้ว และยอมลงนามในสัญญา

¹ ส. วัฒนเศรษฐ์ (รวบรวม), วาทพระมงกุฎฯ, หน้า 41.

² ทุกรายละเอียดในบทที่ 1

สิทธิสภาพนอกอาณาเขตและการศาลให้ญี่ปุ่น โดยมีเม็กซิโกเป็นประเทศแรกที่เซ็นสัญญาให้ใน พ.ศ. 2430 และในปี พ.ศ. 2437 สหรัฐอเมริกากับอังกฤษก็ได้ยอมยกเลิกได้

ความเจริญก้าวหน้าของญี่ปุ่นเหล่านี้ เป็นตัวอย่างหรือเป็นแรงบันดาลใจสำหรับประเทศต่าง ๆ ในเอเชียด้วยกัน ในกรณีประเทศไทย นับจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา เมื่อจะปฏิรูปการปกครอง การบริหารราชการแผ่นดินเรื่องใด ๆ ผู้เข้าประเทศมักจะพิจารณาการพัฒนาของรัฐบาลเมจิ และใช้ความเจริญของญี่ปุ่นเป็นมาตรฐานที่จะพัฒนาประเทศไทยได้ไ้ถึงจุดนั้น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเอง ก็ทรงมีแนวพระราชดำริในทำนองเดียวกันนี้ แต่มีแนวโน้มไปในทางเข้มข้นมากกว่า เพราะทรงมีพระราชนิยมในอำนาจและทรงมีทัศนคติเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ และระบอบการปกครองประเทศเป็นทำนองอนุรักษนิยมเป็นที่แน่นอนอยู่แล้ว ย่อมเป็นส่วนผลักดันให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะพัฒนาประเทศไทยให้เจริญทัดเทียมอารยประเทศทวีปอื่น เพื่อจะได้ทรงเป็นพระราชชาติเป็น "สง่าของแคว้นแคว้น" ที่มี ความเจริญรุ่งเรือง ในคราวเสด็จประพาสญี่ปุ่น เมื่อก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นความเจริญก้าวหน้าในกานต่าง ๆ ของญี่ปุ่น เช่นเมื่อเสด็จทอดพระเนตรโรงพยาบาลของสภาอากาศญี่ปุ่น ทรงพบว่าเป็นที่สง่างามมาก พอเสด็จกลับเมืองไทย "จึงใ้ใจสู้อายใจว่าในเมืองเรามีไ้ทำไปให้เสมอหน้าเขา"¹ ทัศนคติของพระองค์คั้งนี้ยังคงมีอยู่ต่อมา ในการแสดงพระราชดำริสกราวหนึ่ง หลังจากทีทรงครองราชสมบัติแล้ว ในการแสดงพระราชดำริสกราวหนึ่งก็ทรงแสดงแนวพระราชดำริเปรียบเทียบประเทศไทยกับญี่ปุ่นไว้ว่า ในบรรดาประเทศในชมพูทวีปที่ยังคงมีอิสรภาพอยู่ 4 ประเทศ คือ ญี่ปุ่น ไทย จีน และอิหร่านปรากฏว่า อิหร่านและจีน มีเหตุการณ์ไม่เรียบร้อยต่าง ๆ อยู่เนื่อง ๆ

¹ ส. วัฒนเศรษฐ (รวบรวม), วาทพระมงกุฎ, หน้า 90.

...คงเหลือแค่เมืองเรากับญี่ปุ่น ที่ยังสงบราบคาบอยู่ พอที่จะเงยหน้าได้ ใน 2 ประเทศนี้ โลกนิยมนับถือประเทศไหนมากกว่ากัน มีความเสียใจที่จะตองตอบว่า เหนือประเทศญี่ปุ่น เพราะญี่ปุ่นใหญ่แสดงให้ปรากฏแก่โลกชัดเจนแล้วว่า เมืองญี่ปุ่น ยังมีนักรบที่สามารถ มีทหารที่ต่อสู้ก็ไม่ยอมหยอน มีกำลังมากพอที่จะป้องกันชาติบ้านเมืองได้ โชคแต่เท่านั้น ยังมีกำลังพอที่จะยกออกไปทำสงครามนอก อนาคตมีไชยชนะใด คอย...ก็ไทยเราเล่า เราจะอวกเขาไคอย่างญี่ปุ่นทำไม...¹

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระราชประสงค์ให้ไทยตัดเสียอารยประเทศ ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่งที่ทรงขึ้นเมื่อคราวประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก มีข้อความตอนหนึ่งว่า "...ฉันยังหวังว่าจะมีชีวิตรอดอยู่นานพอที่จะได้เห็นประเทศสยามได้เข้าร่วมในหมู่ชาติต่าง ๆ โดยได้รับเกียรติและความเสมอภาคอย่างจริง ๆ ตามความหมายของคำนั้นทุกประการ..."²

ภัยจากอารยชาติตะวันตก

ขณะเดียวกันที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นตัวอย่างความเจริญก้าวหน้าของอารยประเทศ ทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะสร้างชาติไทยให้เจริญทัดเทียมบ้าง ความขุ่นเคืองและความวิตกกังวลพระทัยที่เกิดจากชาติอารยเหล่านั้น ก็มีสวนผลักดันให้ทรงมุ่งมั่นที่จะดำเนินการตามพระราชประสงค์ดังกล่าวอย่างจริงจังยิ่งขึ้น

¹พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ปลุกใจเสือป่า, หน้า 21 - 22.

²พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ เมื่อคราวกระทำพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียร พ.ศ. 2453 (ม.ป.ท.) อ้างถึงในพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต, หน้า 576.

ประสบการณ์ในอดีตที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มจากที่ไทยทำสนธิสัญญาเบาวริง (Bowring Treaty) กับประเทศอังกฤษใน พ.ศ. 2398 เป็นเหตุให้ไทยสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ คือไคร่รายได้จากภาษีศุลกากรน้อยลง และยังทำสัญญาแบบเดียวกันกับประเทศอื่น ๆ อีก 14 ประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เยอรมนี สวีเดน เดนมาร์ก ตลอดจนการเสียดินแดนกับญูซาให้แก่ฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2410 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะทรงทราบเรื่องราวเป็นอย่างดี แม้ว่าจะเป็นเหตุการณ์ก่อนที่พระองค์จะประสูติ

จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมายุได้ 8 พรรษา ไทยก็ต้องเสียดินแดนแคว้นสิบสองจุไทยให้แก่ฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2431 และก่อนที่พระองค์จะเสด็จไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษใน พ.ศ. 2438 เพียง 38 วัน ฝรั่งเศสได้ส่งเรือปืนเข้ามาถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้ไทยต้องยอมยกดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงและเสียค่าปรับให้เป็นจำนวนมาก แม้ว่าขณะนั้นพระองค์ทรงมีพระชนมายุเพียง 13 พรรษา แต่ก็พอจะทรงเข้าใจพระทัยในเหตุการณ์กับชั้นที่สมเด็จพระราชบิดาทรงเผชิญ¹ และขณะที่ประทับอยู่ต่างประเทศ ก็ทรงได้รับพระราชหัตถเลขาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเขียนเล่าถึงการกระทำของ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ จมื่นอมรรตวรักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), "เรื่องการศึกษาของชาติ," ใน พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (พระนคร: โรงพิมพ์
กุรุสภา, 2513), 7: 19.

ฝรั่งเศสที่คุกคามประเทศไทยอยู่เสมอ¹

เมื่อเสด็จกลับจากต่างประเทศก็ต้องทรงประสบกับเหตุการณ์ที่ไทยถูกคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตกอีกคือ ต้องเสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศสได้แก่ ดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงกับมณฑลบูรพา ใน พ.ศ. 2446 และ พ.ศ. 2449 ตามลำดับ จนถึง พ.ศ. 2451 กอหน้ำที่จะเสด็จขึ้นครองราชย์ 2 ปี ไทยก็จำต้องเสียดินแดนหัวเมืองมลายู 4 รัฐ ได้แก่ ไทรบุรี กันตัน ตรังกานู และปะลิส รวมทั้งเกาะต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงให้แก่อังกฤษ ดังนั้น เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ไม่อาจที่จะทรงมั่นพระทัยได้ว่าในรัชกาลของพระองค์ ประเทศไทยจะไม่ถูกคุกคามจากมหาอำนาจอีก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังได้ทรงเห็นตัวอย่างสภาพตกต่ำของประเทศเพื่อนบ้านที่ลวนแล้วแต่ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของมหาอำนาจตะวันตก คือ เวียดนาม เขมรและลาว ต้องตกเป็นของฝรั่งเศส ส่วนพม่ากับแหลมมลายูตกเป็นของอังกฤษ เหลือแต่ไทยเท่านั้น ที่ยังคงดำรงเอกราชอยู่ได้ จึงทรงเกรงว่าไทยอาจจะตกอยู่ในภาวะเช่นประเทศเพื่อนบ้านเหล่านั้นบ้าง และทรงถือเป็นพระราชภารกิจที่จะต้องรักษาชาติไทยให้อยู่รอดปลอดภัยสืบไป แต่ในอีกแง่หนึ่ง อาจพิจารณาได้ว่า ทรงท้อพระทัยที่ประเทศเพื่อนบ้านประสบความล้มเหลว เพราะประเทศเหล่านั้นเคยมีเรื่องกระทบกระทั่งกับไทยมาแต่อดีต ทำให้ทรงภูมิใจพระทัยในชาติไทยอยู่ไม่น้อย ดังที่ทรงมีพระราชปรารภในบทความพระราชนิพนธ์เรื่องหนึ่งว่า "ประเทศที่ใกล้เคียงและเคยเป็นคู่วิวาทกับเราล้วนหายไปแล้วทั้งสิ้น นี่ก็เห็น

¹ วจ., ร.5 ค.49/32 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444).

เป็นเวลานานได้ว่า กรุงสยามเรามีรัฐบาลคือเพียงไร"¹ และทรงมีความรู้สึกในทำนองแข็งขัน เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์เวลาจะทรงกำหนดพระบรมราชาไชยาบายอย่างใดมักทรงมีพระราชปรารภบ่อยครั้งว่า เพื่อไม่ให้เป็นที่อับอายหรือน้อยหน้าประเทศเพื่อนบ้าน

ความขุ่นเคืองพระทัยที่อารยชาติตะวันตกได้ก่อให้เกิดขึ้นแก่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยตรงคือ การที่ทรงถูกหมิ่นพระเกียรติยศ ในคราวเสด็จเยือนประเทศเยอรมนี เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2445 ขณะทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ราชสำนักเยอรมนีจะหลบลูกดาวยเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตราอินทรียี่แฉงแทนการถวายตราอินทรียี่คำ ซึ่งเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดของเยอรมนี โดยอ้างว่า ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงมีพระชันษาน้อย² และเป็นการเสด็จเยือนเยอรมนีเป็นครั้งแรก ควรจะทรงรับตราอินทรียี่แฉงก่อน ต่อไปภายหลังจึงจะถวายตราอินทรียี่คำ³ ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงพอใจพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง ทรงเห็นว่ารัฐบาลเยอรมนีหมิ่นพระเกียรติยศ และถูกประเทศไทย พระองค์จึงทรงปฏิเสธที่จะรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ใด ๆ เพราะข้ออ้างของเยอรมนีไม่มีเหตุผลเพียงพอ เมื่อพระองค์เสด็จประพาสเยี่ยมเยียนประเทศอื่น ๆ เช่น รุสเซีย ฝรั่งเศส อิตาลี สวีเดน ออสเตรเลีย ขณะมีพระชนมพรรษาน้อยกว่าเมื่อคราวเสด็จเยือนเยอรมนี ประเทศเหล่านั้นก็ยังถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์

¹ ทวารวชิราวุธานุสรณ์, แผ่นที่ ๖๐2685/๒3, สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ความเห็นราชการในกองทัพบก"

² หจข., ร.6 ค.15/3 หนังสือพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ ถึงหลวงภานุปรินวัตร (ไม่ปรากฏวันเดือนปี)

³ หจข., ร.5 ค.49/39 หนังสือพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ กราบทูลพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าประวิตรวิฑูโนคม ลงวันที่ 18 มิถุนายน ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445).

สูงสุดแก่พระองค์และ อีกประการหนึ่งเยอรมนีก็ได้เคยถวายตราอินทรีทองคำแก่ มกุฎราชกุมารของญี่ปุ่น ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้เสด็จไปเยอรมนีเลย¹ แต่เยอรมนีก็ยืนยันที่จะถวายให้ โดยพระจักรพรรดิได้นำตรามงกุฎปรัสเซียชั้นเอก (Order of Merit of The Prussian Crown) มาพระราชทานให้กับพระหัตถ์ แทนตราอินทรีทองคำ พระองค์จึงจำเป็นต้องทรงยอมรับเพื่อไม่ให้เสียพระราชอิศยาศัสน์อันดั่งมา²

เหตุการณ์ครั้งนั้น ได้ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความรู้สึก "ไม่นิยมเยอรมัน"³ เป็นตมมา. ในราว พ.ศ. 2453 บริษัทนอร์คคอยเซอร์วอยของเยอรมนีได้ติดต่อกับรัฐบาลไทยขอนำเข้าเรือบรรทุกเชื้อเพลิง 2 ลำ ไปทอดสมอไว้ที่เกาะสีชัง⁴ แม้เป็นเวลาห่างจากเหตุการณ์ถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ประมาณ 8 ปี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังทรงมีความรู้สึกขุ่นเคืองเยอรมนีอยู่ จึงได้กราบบังคมทูลคัดค้านต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงให้เหตุผลว่า เรือเก็บเชื้อเพลิงนี้ คงไม่ได้มีจุดประสงค์เฉพาะสำหรับเรือแม่ลของบริษัทยานั้น แต่จะเป็นที่จำหน่ายเชื้อเพลิง

¹ เรื่องเดียวกัน

² หจข., ร.6 ต.15/3 หนังสือพระยามุนีนาทราชรัฐ ถึงหลวงภาษาปริวรรต (ไม่ปรากฏวันเดือนปี)

³ หจข., ร.6 ต.15.4/1 พระราชหัตถ์เลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ ลงวันที่ 7 ตุลาคม 2457.

⁴ ก่อนหน้านั้นรัฐบาลเยอรมนีเคยขอเช่าเกาะสีชังหรือเกาะหนึ่งเกาะใดของไทยไว้เป็นสถานเชื้อเพลิง แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่พระราชทานพระบรมราชานุญาต

สำหรับเรื่องราวเยอรมนีด้วยอันเป็นความพยายามของเยอรมนีที่กองการจะ "ตั้งฐานทัพ
ในราชอาณาจักรสยาม"¹

ความไม่พอพระราชหฤทัยเยอรมนีในเรื่องการไม่ถวายพระเกียรติยศตาม
สมควร และความไม่ไว้วางพระราชหฤทัยว่าเยอรมนี จะขยายอิทธิพลเข้ามาในประเทศไทย
ถึงแม้ยังทรงเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ดั่งกล่าวมาข้างต้น มีผลต่อมาถึงพระบรมรา-
โชบายก้านต่างประเทศ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ เมื่อ
คราวเกิดสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง การที่ทรงตัดสินพระทัยเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร
ประกาศสงครามกับมหาอำนาจกลาง ซึ่งมีเยอรมนีเป็นผู้นำกลุ่ม นอกเหนือจากเหตุผล
สำคัญประการอื่น ๆ ดังจะกล่าวต่อไปภายหลังแล้ว ยังมีสาเหตุมาจากทัศนคติในทางลบ
ของพระองค์ที่มีต่อเยอรมนีเป็นทุนเดิมอยู่แล้วด้วย

อนึ่ง แม้ได้เสด็จไปทรงศึกษา และใช้เวลาว่างท่องเที่ยวทอดพระเนตรความ
เจริญของบ้านเมืองต่างประเทศและทรงท้าวความคุ้นเคยกับประมุขของประเทศเหล่านั้น
แต่ผู้ใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เชื่อว่าพระองค์ไม่ได้ทรงมอง
อารยชาติเหล่านั้นด้วยความหลงใหลชม แต่เพียงอย่างเดียว ทรงเข้าพระราชหฤทัยที่ว่า
ชาวต่างชาติที่ทั้งที่เป็นกษัตริย์และไมกษัตริย์ หรือมีเล่ห์เหลี่ยมต่าง ๆ² ฉะนั้นคงจะมีส่วนทำให้
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในชาติตะวันตก

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ แต่การรบบังคมทูลคัดค้านของพระองค์ไม่เป็นผล พระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชาัญญาแก่เยอรมันไปแล้ว อ้างจาก หจข.,
ร.6 ค.15/3 หนังสือพระยาบุรีนาราชรัฐ ถึงหลวงภาษาปริวรรต (ใบปรากฏวันเดือนปี)

² สัมภาษณ์ ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 22 มกราคม 2522.

และทรงกระหนักรถึงความจำเป็นที่จะต้องทรงวางนโยบายป้องกันภัย หรือความเดือดร้อนของชาติไทยที่จะเกิดจากชาติเหล่านั้น

การเปลี่ยนแปลงการปกครองในต่างประเทศ

นับแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 แนวความคิดทางการเมืองของประเทศตะวันตก ได้เผยแพร่ขยายเข้ามาในภูมิภาคเอเชีย มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในต่างประเทศต่าง ๆ หลายประเทศ และได้ส่งผลมาสู่ประเทศไทยด้วย คือ ในประเทศต่าง ๆ ที่ปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ได้มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย หรือแบบสาธารณรัฐกันหลายประเทศ เช่น มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญในประเทศญี่ปุ่น พ.ศ. 2432 และการปฏิวัติในประเทศอิหร่าน และเดนมาร์กใน พ.ศ. 2451 การปฏิวัติในประเทศปอร์ตุเกส ใน พ.ศ. 2453 ซึ่งการปฏิวัติเหล่านี้เกิดขึ้นในช่วงเวลาตอนที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเสด็จขึ้นครองราชย์เพียง 1-2 ปี และเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชสมบัติได้ประมาณหนึ่งปีก็เกิดเหตุการณ์ปฏิวัติล้มล้างราชวงศ์แมนจู เพื่อสถาปนากการปกครองแบบสาธารณรัฐขึ้นในประเทศจีนใน พ.ศ. 2454 เหตุการณ์นี้ได้อิทธิพลต่อความสำนึกทางการเมืองการปกครองของชาวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มีการศึกษารวมทั้งชาวจีนในประเทศไทยเป็นอย่างมาก อันเป็นผลกระทบสืบเนื่องไปถึงแนวพระราชดำริค่านการปกครองประเทศของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย เพราะทรงมีพระอุปนิสัยนิยมในอำนาจ และทรงมีทัศนะต่อสถาบันกษัตริย์ในเชิงอนุรักษนิยม ไม่ทรงศรัทธาในระบอบการปกครองประเทศอื่นใด นอกจากเกรงภัยต่อเสถียรภาพของประเทศไทย และราชบัลลังก์มากขึ้น ฉะนั้นจึงต้องทรงหาทางดำเนินพระบรมราโชบายป้องกันไว้

ในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงครองราชย์อยู่นั้น ก็ยังมีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองในต่างประเทศที่สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงในประเทศรัสเซีย ระหว่าง พ.ศ. 2455 ถึง พ.ศ. 2460 พวก

บอลเชวิคก่อกอง เคลื่อนไหว เพื่อจะปฏิวัติล้มล้างสถาบันกษัตริย์ เปลี่ยนแปลงการปกครอง
 ของประเทศเป็นสาธารณรัฐสังคมนิยม จนกระทั่งทำการปฏิวัติโค่นอำนาจราชวงศ์โรมาน
 นอฟสำเร็จใน พ.ศ. 2460¹ ต่อมาได้มีการประชุมคอมมิวนิสต์สากล (The Communist
 International หรือ Comintern) ที่กรุงมอสโกในเดือนมีนาคม พ.ศ.
 2461 รัฐบาลบอลเชวิคแสดงท่าทีให้เห็นได้ชัดว่า ต้องการเผยแพร่อุดมการณ์ปฏิวัติ
 โดยชนชั้นกรรมาชีพไปทั่วโลก² ซึ่งประเทศไทยก็ได้รับอิทธิพลมาบ้าง แม้ว่าจะเป็น
 เพียงระยะเริ่มต้น และอยู่ในวงจำกัดอย่างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับความเคลื่อนไหว
 ไปสู่ระบอบประชาธิปไตย³ แต่ก็ได้ทำให้รัฐบาลไทยเกิดความหวั่นไหวว่า พวกบอล
 เชวิคจะเข้ามาทำการเผยแพร่ลัทธิสังคมนิยมในเมืองไทย ความหวาดกลัวมีถึงขนาด
 คราวหนึ่ง รัฐบาลเตรียมวางมาตรการป้องกันอย่างเข้มข้น และเตรียมเนรเทศ
 ชาวต่างชาติผู้หนึ่ง ทั้ง ๆ ที่ได้ยินเพียงข่าวว่า จะเดินทางเข้าไปเผยแพร่
 บอลเชวิคในอินเดียน และ ประเทศแถบตะวันออกไกล -

¹ คุรายละเอียบใน วไล ณ ป้อมเพชร และ น. ชญาญุศม์, สหภาพโซเวียต
 (พระนคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2516), หน้า 4 - 18.

² ฉลอง สุนทรวานิชย์, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศ
 ไทยตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20" (วิทยานิพนธ์ปริญญา
 มหาคัพิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516),
 หน้า 101.

³ คุรายละเอียบใน สุวดี เจริญพงศ์, "ปฏิกริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตย และสังคมนิยม
 ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475" (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต แผนก
 วิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 47 - 55.

แต่ยังไม่ปรากฏชัดว่า ผู้นั้นจะเดินทางเข้ามาในประเทศไทย¹

สำหรับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เช่นกัน โดยส่วนพระองค์แล้ว ทรงได้รับความสะเทือนพระราชหฤทัยจากเหตุการณ์ครั้งนี้มาก เพราะพระองค์และพระราชวงศ์ไทยมีความสนิทสนมกับราชวงศ์โรมานอฟเป็นอย่างดีมาตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว และยังเป็นแรงกระตุ้นหนุนเนื่องต่อจากเหตุการณ์ปฏิวัติในประเทศอื่น ๆ ในตอนต้นรัชกาลที่ทำให้ทรงเพิ่มความระมัดระวังภัยต่อเสถียรภาพของประเทศและราชบัลลังก์ยิ่งขึ้น เพราะทรงเกรงว่าเหตุการณ์ในรัสเซียจะเป็นชนวนรื้อฟื้นความเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้สนับสนุนสาธารณรัฐในประเทศไทย²

ปัญหาชาวจีนในประเทศไทย

ก่อนหน้าที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชสมบัติปรากฏว่ามีชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก โดยมีปัจจัยผลักดันจากประเทศจีนคือ ความยุ่งยากทางการเมือง และความอึดอัดขัดสนในการทำมาหากิน ประกอบกับปัจจัยดึงดูดของประเทศไทย คือ โอกาสในการทำมาหากินและความอดทนของ

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ทรน., ร.6 บ. 3.17/5 ลายพระหัตถ์กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ถึงพระยาจักรีปราณีกรีทีสูทธี ลงวันที่ 9 ธันวาคม 2463.

² สุวดี เจริญพงศ์, "ปฏิวัติของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อการเคลื่อนไหว ตามแนวคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยม...", หน้า 44.

คนไทยก่อชาวต่างชาติ¹ ชาวจีนได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ทั่วไปในประเทศไทย แรกๆ ในกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงในภาคกลางมากที่สุด รองลงไปได้แก่ภาคใต้ ซึ่งส่วนใหญ่เข้ามาทางมาเลเซีย ชาวจีนกลายเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีจำนวนมากที่สุดเรื่อยมา ในเมื่อแรกที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ คือเมื่อ พ.ศ. 2453 มีชาวจีนประมาณ 1,200,000 คน จากจำนวนประชากรทั้งหมดประมาณ 8,305,000 คน² ชาวจีนเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาทั้งทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองแก่ประเทศไทย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงตระหนักเป็นอย่างดี ตั้งแต่นั้นมาได้เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว

ปัญหาทางด้านสังคม เกิดจากการที่ชาวจีนมีอัตราการเพิ่มของประชากรสูง และรวดเร็ว มีการรวมตัวกันจัดระเบียบสังคมเป็นอย่างดี เกาะกลุ่มกันใกล้ชิด ก่อตั้งสมาคมชื่อสกุล สมาคมการกุศล สหภาพกรรมกรจีนโพ้นทะเล ซึ่งตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2450³ ชาวจีนเหล่านี้บ้างก็แต่งงานกับคนไทย เกิดบุตรหลานเป็นลูกผสมไทยจีน และชาวจีนยังได้นำเอาวัฒนธรรมบางอย่างมาเผยแพร่ให้แก่ชาวไทย ที่สำคัญได้นำสิ่งไม่มีค่ามาเผยแพร่ ควบคู่กัน การสูบบุหรี่และการพนัน เช่น การเล่นหวย ถั่วโป เพราะชาวจีนที่อพยพมาใน ส่วนใหญ่เป็นพวกที่มาจากทางภาคใต้ของจีน และมักเป็นพวกที่มีการศึกษาต่ำ เป็นชาวนา

¹ บัณฑิต อ่อนคำ, "ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย," วารสารธรรมศาสตร์ 4 (มิถุนายน - กันยายน 2517): 91.

² William Skinner, Chinese Society in Thailand; An Analytical History (New York: Cornell University Press, 1962) p.69.

³ สุวิมล ชาญพานนท์, "การกำจัดอิทธิพลของชาวจีนในสมัยรัชกาลที่ 6," วารสารธรรมศาสตร์ 4 (มิถุนายน - กันยายน 2517): 71.

มาก่อ วัฒนธรรมที่เข้ามามีเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น และไม่ใช่วัฒนธรรมของชาติสูง¹

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเกรงว่า ประเทศไทยจะเกิดสภาพสังคมผสมหรือสังคมชน พระองค์ได้เคยเสด็จพระพาสไชนาทาวน์ ที่ซานฟรานซิสโก ในสหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. 2445 ก่อเสด็จซื้อครองราชย์ประมาณ 8 ปี ทำให้พระองค์ทรง "หวังระลึกถึงเมืองไทยแท้ที่ และทำให้ "ปัญหาเรื่องคนผสมนี้ฝังอยู่ในสมอง"² ตลอดมา

ทางการเศรษฐกิจ ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทตั้งแต่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพค้าขาย และได้ขยายอิทธิพลเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวจีนก็ได้ทำหน้าที่เป็นเจ้าภาษีรายอากร ทำการเคหะเรือและต่อเรือสำเภาก็แก่รัฐบาลไทย เมื่อพ่อค้าชาวตะวันตกพาทันเดิม เรือมาค้าขายกับประเทศไทยหลังจากการเปิดประเทศ โดยทำสนธิสัญญาเบาริง เมื่อ พ.ศ. 2398 ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังทำหน้าที่เป็นนายหน้า และพ่อค้าคนกลาง คัดค้านข้อขายสินค้าระหว่างชาวไทยกับชาวตะวันตกอีกด้วย ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงปรากฏว่าธุรกิจการค้าที่เกี่ยวกับทรัพยากรสัตว์ที่หารายได้มาให้ประเทศไทยเป็นจำนวนมากได้แก่ การค้าข้าว ทำไร่อ้อย โรงสี โรงเลื่อย โรงทำตาล เข็มืองแร่ ยางพารา การประมง ล้วนตกอยู่ในมือชาวจีนแทบทั้งสิ้น มีทั้งที่เป็นนายทุนเจ้าของกิจการ พ่อค้าคนกลาง ลูกจ้างและกุลี ตลอดจนการทำอาชีพปลักยอยอื่น ๆ เช่น ลากรถ คาร์โบใช้ พอคาร์ว พอคาทาบเร ช่างไม้ ฯลฯ ชาวจีนเหล่านี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก

¹ พันทร ออมนาค, "ข้อคิดบางประการ เกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย", หน้า 90.

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว "ปัญหาฝ่ายตุลีย์ (ชาวอเมริกัน)", เรื่องเดียวกัน, วารสารธรรมศาสตร์ 4 (มิถุนายน-กันยายน 2517): 71 - 72.

ที่ไม่มีความรู้ลึกซึ้งเกี่ยวกับเมืองไทย มีการส่งเงินกลับไปยังเมืองแม่อยู่เป็นประจำ ปีหนึ่ง ๆ เป็นจำนวนไม่น้อย ในขณะที่คนไทยพอใจทำแต่การเกษตรกรรม และรับราชการเป็นขุนนาง เป็นเสมียน ซึ่งได้รายได้น้อยหรือ รายได้ประจำ พอมีใช้ไปวันหนึ่ง ๆ ไม่ก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจส่วนตัวและของประเทศชาติได้อย่างรวดเร็วเหมือนอาชีพอักานพาณิชย์กรรม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินถึงเรื่องนี้ด้วยความไม่พอพระทัย ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ชาวไทยสนใจทำการค้าขายให้มากขึ้น แทนที่จะปล่อยให้อยู่ในกำมือชาวต่างชาติฝ่ายเดียว ในคราวที่เสด็จพระราชดำเนินประพาสหัวเมืองมณฑลใน พ.ศ. 2452 ขณะดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช พระองค์ได้ทรงสังเกตเห็นการประกอบอาชีพของราษฎรในหัวเมืองเหล่านั้นว่า อาชีพค้าขายตกอยู่ในมือชาวตะวันตกและชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ ราษฎรที่เป็นชาวไทยมักจะ "ทำไรกันเป็นชิ้น" และ "ทำแก่พอกิน"¹ ในพระราชหัตถเลขาคราวนั้นทรงทูลสมเด็จพระราชบิดาฉบับหนึ่งซึ่งทรงกล่าวถึง การเสด็จประพาสเมืองภูเก็ต มีใจความตอนหนึ่งแสดงความรู้สึกของพระองค์เมื่อเสด็จไปทรงร่วมงานเลี้ยงที่ข้าราชการและพ่อค้าในเมืองนั้นจัดถวายว่า ทรงมีอุปพระทัยมากที่ได้เห็นความสามัคคีของผู้จัดงาน แต่ได้ทรงสังเกตเห็นว่า "พ่อค้าฝรั่งก็สี จี๋นก็สี ไทยเราเองไปรีเอย เป็นที่น่าสลดใจอยู่บ้าง"²

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ, สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จหัวเมืองมณฑล ร.ป. 128 (พ.ศ. 2452) (พระนคร: โรงพิมพ์ตามกฎราชวิทยาลัย, 2510), หน้า 25.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

จากการที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการศึกษาอบรมแบบตะวันตกจากประเทศอังกฤษ เป็นเวลาถึง 9 ปี ทำให้ทรงได้รับอิทธิพลความรู้สึกรีกีกิดิกของชาวอังกฤษมาบ้าง ชาวอังกฤษบางพวกไม่พอใจพวกยิวที่เข้าไปมีบทบาททางเศรษฐกิจของอังกฤษ เช่นเดียวกับไทยประสบปัญหาจากพวกจีน¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเปรียบเทียบยิวกับจีน ว่าไม่แตกต่างกันเลย และพระองค์ยังทรงได้รับเสียงสนับสนุนพระราชดำรินี้โดยปริยาย จากสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ซึ่งได้ทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลฉบับหนึ่ง มีใจความเกี่ยวกับชาวจีนคนหนึ่งว่า ทรงรู้สึกกว่าชาวจีนในประเทศไทยเปรียบได้กับพวกยิวในประเทศรัสเซีย "...คือเป็นพวกโก่งหากินในเนื้อของราษฎรชาวเมือง...อยากได้การปกครองไปอยู่ในมือที่เดียว การจลาจลในประเทศรัสเซียเกิดขึ้นเพราะพวกยิวแท้ ๆ..."² ฉะนั้นน่าจะทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระทัยมากขึ้นว่า การเปรียบจีนเหมือนกับยิวเป็นการเปรียบเทียบที่ไม่ดีจากความจริงเลย จึงได้ทรงเผยแพร่พระราชดำรินี้ให้เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไป เห็นได้จากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง ยิวแห่งบูรพาทิศ ที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใน พ.ศ. 2455

นอกจากปัญหาค่านเศรษฐกิจและสังคมแล้ว ชาวจีนยังได้ก่อปัญหาทางด้านการเมืองให้รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต่องแก่ไขด้วย ปัญหาการเมืองที่ชาวจีนก่อกวนเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศูนย์วิทยพัทยาการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สว่างรอย กุลอนเอียง, "พระบรมราชาโศบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขต รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" (ปริชญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิตวิทยาลัยวิชาการศึกษา, 2516), หน้า 45.

² หจข., ร.6 ม 3.6ก/6 ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลงวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 131 (พ.ศ. 2455).

ด้วยการรวมตัวกันเป็นสมาคมอั้งยี่ ก่อความวุ่นวายตามท้องที่ต่าง ๆ อยู่เสมอ เมื่อไทยทำสัญญาเปิดประเทศกับชาติตะวันตก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนพากันเข้าเป็นคนในบังคับของต่างชาติ เป็นจำนวนมาก เพื่อหลีกเลี่ยงการอยู่ใต้อำนาจของกาดไทย ในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดเหตุการณ์เคลื่อนไหวเพื่อปฏิวัติล้มล้างราชวงศ์แมนจูในประเทศจีน โดยพรรคก๊กมินตั๋ง ภายใต้การนำของ ดร.ซุนยัตเซ็น ซึ่งได้ประกาศลัทธิไตรราษฎร์ขึ้นใน พ.ศ. 2448 ที่กรุงบรัสเซล (Brussels) ประเทศเบลเยียม และออกหนังสือพิมพ์เพื่อเผยแพร่ความคิดในการปฏิวัติและการปกครองแบบสาธารณรัฐตลอดจนแสวงหาการสนับสนุนจากชาวจีนโพ้นทะเล รวมทั้งในประเทศไทยด้วย

ดร.ซุนยัตเซ็น ได้เคยเดินทางมากรุงเทพฯ ถึง 2 ครั้ง ในระหว่างเดือนพฤศจิกายน - มิถุนายน พ.ศ. 2446 และเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม พ.ศ. 2451¹ เมื่อเข้ามาปลุกกระดมชาวจีนในประเทศไทยให้เกิดความรู้สึกจงรักภักดีต่อชาติจีน เข้ามามีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ การเมือง สนับสนุนอุดมการณ์ของก๊กมินตั๋ง ชักชวนให้บริจาครูปรับช่วยเหลือการปฏิบัติงานของพรรค ปรากฏว่าชาวจีนตื่นตัวกันมาก เป็นอันว่า มีการเรียกรายเงินส่งไปช่วยคณะปฏิวัติ มีการตั้งสมาคมลับ หรือสมาคมบังหน้าต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติงานเกื้อหนุนพรรคก๊กมินตั๋ง เช่น สโมสรจีน-กรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2451 ซึ่งเป็นสโมสรการค้าของพวกจีนและในกรุงเทพฯ เป็นสโมสรแรกที่ตั้งขึ้นโดยได้รับอนุญาตจากรัฐบาล

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ุกรายละเอียดได้จาก ภูวคค ท่องประเสริฐ, "ท่าทีของไทยที่มีต่อการสู้ภัยเข้ามาของ ดร.ซุนยัตเซ็น," จุลสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2 (กันยายน - ธันวาคม 2521): 50 - 63.

และเป็นสาขาของสมาคมตุงเหม็งหุ่ย (Tung Meng Hui) ในประเทศจีน¹ และมีการตั้งโรงเรียนจีนขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยมให้แก่เยาวชนจีนที่เกิดในเมืองไทยด้วย โรงเรียนจีนแห่งแรกตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2452 นอกจากนี้ หนังสือพิมพ์จีนต่าง ๆ ในเมืองไทยได้เข้ามามีบทบาท เผยแพร่ความคิดทางการเมืองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมืองระหว่างฝ่ายที่สนับสนุนรัฐบาลแมนจู เช่น หนังสือพิมพ์ผู้นำจีนไป (Ph'i num jih - pao)² กับฝ่ายสนับสนุนคณะปฏิวัติของ ดร.ซุนยัตเซ็น ที่สำคัญได้แก่ หนังสือพิมพ์ของนายเซียวฮุกเล็งสีบุญเรื่อง คือ ฮัวเซียมจินไป (Hua-hsin-jih-pao) นี้ออกเป็นภาษาจีน และจีนโนสยามวารศัพท์ ออกเป็นภาษาไทย³

ผลสะท้อนจากการเดินทางเข้ามาปลูกกระแสชาวจีนในประเทศไทย ของ ดร.ซุนยัตเซ็นด้วยตนเองก็ดี จากการปลุกกระแสทางหน้าหนังสือพิมพ์ก็ดี จากการตั้งโรงเรียนจีนก็ดี และสมาคมต่าง ๆ ของชาวจีนก็ดี ได้ก่อให้เกิดความรู้สึกชาตินิยม และความตื่นตัวทางการเมืองขึ้นในหมู่ชาวจีนอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ ทางฝ่ายรัฐบาลแมนจูของจีนก็ยังได้มีส่วนทำให้ชาวจีนในประเทศไทยเกิดความรู้สึกชาตินิยมขึ้นอย่างมากด้วยเช่นกัน กล่าวคือ รัฐบาลแมนจูสนใจเอาใจใส่ต่อชาวจีนเหล่านั้นด้วยการส่งคณะผู้แทนทางการค้ามาเยือน ทั้งโดยเปิดเผยและลับตั้งแต่ พ.ศ. 2450 มีการเรียกรอเงินและดำเนินการ

¹ เป็นสมาคมลับต่อต้านการปกครองของราชวงศ์แมนจู สมาชิกของสมาคมนี้รวมมือกับมุกกอลหลายกลุ่มรวมทั้ง ดร.ซุนยัตเซ็น ตั้งพรรคก๊กมินตั๋งขึ้น

² แต่เดิมชื่อ หมู่นำยิกไป (Mui - nam - gih-pao) ทำหน้าที่เป็นปากเสียงให้แก่ก๊กมินตั๋ง ต่อมาเปลี่ยนคณะผู้จัดทำ เพราะขาดเงินทุน เลยเปลี่ยนชื่อเป็น คีหนำจินไป และได้เปลี่ยนนโยบายไปเป็นสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลแมนจูด้วย

³ หวงร้อย กล่อมเอียง, "พระบรมราชาบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีน....,"

ขอตั้งวิโมศรการค่า, กงสุล และขอทำสัญญาไมตรีกับไทย ใน พ.ศ. 2452 ได้ออกพระราชบัญญัติสัญชาติจีนฉบับแรก กำหนดให้เด็กที่มีบิดาเป็นจีนไม่ว่าอยู่ที่ใด ต้องมีสัญชาติจีน เป็นการป้องกันจีนถูกกลืนชาติ ดังนั้น เป็นเหตุให้ชาวจีนในประเทศไทยเกิดความรู้สึกผูกพันกับเมืองแม่¹

จากปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวประกอบกันทำให้ชาวจีนเกิดความรู้สึกชาตินิยมรุนแรงขึ้น และอีกเดิมถึงกับมีการก่อความวุ่นวายขึ้นใน พ.ศ. 2453 ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จขึ้นครองราชย์ เพียง 5 เดือน ชาวจีนในกรุงเทพฯ นักหยุดงานทั่วไป เหตุการณ์วุ่นวายอยู่เป็นเวลา 3 วัน (1 - 3 มิถุนายน พ.ศ. 2453) รัฐบาลต้องใช้กำลังทหารเข้าปราบจึงสงบลง จุดประสงค์ของการนัดหยุดงานครั้งนี้ ก็เพื่อประท้วงรัฐบาลในการที่เก็บเงินการราชการหรือเงินค่าแรงผูกปิ่นเงินเพิ่มขึ้นจากปีละ 1.50 บาท เป็นกบละ 6 บาทต่อไป ประกอบกับมีข่าวลือว่ารัฐบาลไทยจะเกณฑ์บุตรคนจีนเป็นทหาร และจะเอาบุตรคนวันที่เกิดในประเทศไทยไปสักข้อมือเมื่ออายุ 5 ขวบ และเมื่อถึง 8 ขวบ จะบังคับให้เข้าโรงเรียนให้ฝึกหัดทหาร และจะไม่ยอมให้ไปเมืองจีน ดังนั้นชาวจีนจึงต่างหัวน่วิกแค้นและไปขอใจรัฐบาล ต่างพากันส่งเด็กจีนที่มีอายุ 2 - 3 ขวบ กลับไปเมืองจีนเป็นจำนวนมาก² หนังสือพิมพ์จีนทั้งในและนอกประเทศไทยพากันลงข้อความโจมตีรัฐบาลไทยอย่างรุนแรง และปลุกระดมชาวจีนให้แข็งข้อกับรัฐบาลไทย เช่น หนังสือพิมพ์ตงฮั่วไป๋ฮั่วเถา ฉบับวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2453 ก่อนเกิดการนัดหยุดงานประมาณ 3 เดือนคงบทความปลุกระดมชาวจีนโดยกรรราวไทยว่า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78 - 79.

² หจช., ร.6 บ. 3.7/1 กำแปลหนังสือพิมพ์ฮั่วเซียมฉินไป ฉบับลงวันที่ 21 มกราคม รศ. 129 (พ.ศ. 2453) และคำแปลหนังสือพิมพ์ตงฮั่วไป๋ฮั่วเถา ฉบับลงวันที่ 3 กุมภาพันธ์ รศ. 129 อ้างถึงใน พวงร้อย กล่อมเอี้ยง, เรื่องเดียวกัน, หน้า 332.

...กรุงเทพฯ เป็นประเทศชั้น 4 อาณาเขตก็เท่ากับหัวเมืองของเราเมืองหนึ่งเท่านั้น ถ้าจะเอาประเทศมาเทียบกันเขาแล้ว พวกเราไม่ควรจะนั่งให้เขาชมเหงาเฉย และชาวสยามนอกจากพวกข้าราชการกับนักบวชแล้วก็มีแกลวนแกลนใจ ๆ ที่หาเลี้ยงชีพทางทำไรไถนาเท่านั้น ผู้ที่ประกอบกรรตัตตกรรมและพานิชยกรรมหลายท่านนั้นก็ล้วนแต่เป็นคนจีนทั้งสิ้น พวกเราจะยกเท่าที่เดี๋ยวก้อจ้เหยียบลงในหัวชาวเมืองเขากายหมดโค ถ้าเทียบกันตามจำนวนคนแล้ว พวกเราที่เอาไพร่ขอยุั้นนั้นก็ไมกรจะนั่งอยู่ให้เขาชมเหงาเหมือนกัน...¹

เหตุการณ์นี้กระทบงานของชาวจีนครั้งนี้ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจมาก เพราะกิจการค้าและบริการทั้งหลาย ตกอยู่ในมือชาวจีนทั้งสิ้นทั้งกล่าวมาด้วยข้างต้น โดยเฉพาะกิจการและสินค้าที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันอย่างมากเช่น ข้าวสาร บริการรถลาก และเรือต่าง ๆ ฯลฯ ทำให้ชาวไทยเกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อชาวจีน รวมทั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย หลังจากเกิดเหตุการณ์นี้แล้วพระองค์ได้โปรดฯ ให้ข้าราชการบริพารของพระองค์จัดการเล่น "จับแจ็กป๊อแรน" เป็นการซ่อมปรามปรามชาวจีนที่กระทบงานเสียแบบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง แทนการซ่อมรบเสื่อป่าอยู่ระยะหนึ่ง เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว พระองค์ก็ยังไม่ทรงลืมเหตุการณ์นี้ จะเห็นได้ว่ายังทรงกล่าวถึงในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง ยิวแห่งบูรพาทิศ² ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใน พ.ศ. 2455 หลังจากเสด็จขึ้นครองราชย์ได้ 2 ปี มีใจความตอนหนึ่งว่า ถ้าหากพวกจีนก่อการุ่นวายนักกระทบงานขึ้นอีกครึ่งหนึ่ง และเหตุการณ์รุนแรงถึงขั้นมาพันกัน พระองค์ก็จะไม่ทรงสามารถบริหารองไควาพหรรและผลคะเวณที่ทำหน้าที่ปรามปรามจะไม่ทำการปรามอย่างรุนแรง เพราะแม้ว่าจะปฏิบัติความหน้าที่ในฐานะที่เป็นกลาง แต่เขาเหล่านั้นก็เป็นคนไทยและความรู้สึก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หจข., ร.6 บ. 13/1 คำแปลหนังสือพิมพ์กั้วป้อฮั้วเถา ฉบับลงวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453).

² ยิวร้อย กลองเอียง, "พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีน...",

ส่วนตัวอาจอยู่เหนือคำว่าวินัยก็ได้¹

เมื่อพรรคก๊กมินตั๋งของ ดร.ซุนยัตเซ็น ปฏิวัติสำเร็จในวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 1911 (พ.ศ. 2454) ก็ หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชสมบัติประมาณ 1 ปี ยิ่งทำให้ชาวจีนพากันชื่นชมยินดี และศรัทธารัฐบาลสาธารณรัฐจีน มีการเรียกรอเงินส่งไปให้รัฐบาลกันเป็นจำนวนมากทุกปี และขาดความรู้รักจงรักภักดีหรือความผูกพันกับเมืองไทยยิ่งขึ้น และที่สำคัญ ได้เผยแพร่ความคิดทางการเมือง เรื่องการปกครองระบบสาธารณรัฐ ซึ่งแต่เดิมเคยมุ่งเผยแพร่แก่ชาวจีนด้วยกันเองเป็นหลักใหญ่ ให้แก่ชาวไทยด้วยทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการโฆษณาชวนเชื่อทางหน้าหนังสือพิมพ์ เป็นเหตุให้ชาวไทยที่มีความสนใจและความคิดเกี่ยวกับการปกครองแบบออกเป็น 2 พวก คือ พวกหนึ่งรู้สึกรังเกียจชาวจีนมากขึ้น เห็นว่าจะนำภัยใหญ่หลวงทางการเมืองมาสู่ประเทศไทย อีกพวกหนึ่งที่มีหัวก้าวหน้าได้เกิดความกระตือรือร้นในงานของคณะก๊กมินตั๋ง และต้องการให้ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบจีนบ้าง

ปรากฏว่า ประมาณ 3 เดือน ต่อมาหลังจากพรรคก๊กมินตั๋งทำการปฏิวัติเป็นผลสำเร็จ รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พบแผนการของคณะทหารและมดเรือนกลุ่มหนึ่งที่เรียกกันว่าคณะ ร.ศ. 130 ที่จะก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยจากระบอบราชาธิปไตยเป็นระบอบที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ แต่รัฐบาลจับกุมทันทีในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2454 ก่อนที่คณะ ร.ศ. 130 จะทำการสำเร็จตามจุดประสงค์ เหตุการณ์นี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเชื่อมั่นแก่กันที่ว่าเป็นเพราะผลสะท้อนจากการปฏิวัติของจีน และได้ทรงตัดสินพระทัย

¹ ถ้าวาทู พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ชีวประวัติบูรพาภิบาล, พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2466, หน้า 38.

อีกต่อไปต้องหาวิธีดำเนินการกับชาวจีน เป็นการป้องกันไว้ก่อนดีกว่าคิดแก้ไขเมื่อเหตุเกิดแล้ว ว่าจะเห็นแนวพระราชดำริเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้จากพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงพระยารัตนาบุประคิมรัฐชาหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต หลังจากเกิดเหตุการณ์พบแผนการปฏิวัติของคณะ ร.ศ. 130 ได้ 1 เดือน มีข้อความตอนหนึ่งว่า

... ในเวลาที่ทั้งจีนและเสนาบตีมีความรู้สึกอยู่ร่วมกันว่ารัฐบาลเราจะเพิกเฉยไปก็ถึงเรื่องจีนที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ นั้นไม่ไกลแล้ว ถ้าจีนปล่อยให้คอยแก่เอาเมื่อเกิดยามเทศาภิบาลไทยจะเป็นอย่างนั้น ก็ยากแล้วจะแก้ไขได้โดยยาก เพราะพระยารัตนาบุประคิมรัฐชาหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ในเวลานั้นคนไทยชั้นใหม่ก็เกิดมีความคิดฟุ้งซ่าน ผิดแปลกไปมาก และสังเกตว่า ตั้งแต่พวกที่ขับไล่จีนไต่ทำการสำเร็จที่เขาเข้าใจกันว่า สำเร็จนั้นแล้วคนไทยซึ่งไม่มีความคิดอันสุดซึ้งก็พากันหลงนิยมนิยมแต่มีความต้องการอยากเป็นนออย่างจีนในเวลานั้นอยู่บ้าง เพราะฉะนั้นรัฐบาลอาจจะไม่ได้รับความอดทนจากความพร้อมเพรียงของคนไทยทั่วไปเท่าที่ควร จะได้รับ ฝ่ายพวกจีนที่มีความฉลาดในการโกงอยู่บ้างก็อาจจะพยายามบั่นทอนคนไทยให้คิดขุ่นไปต่าง ๆ ใหญ่ยิ่งก็เกิดความไม่พอใจในรัฐบาลจนถึงในก่อการจลาจลเป็นที่สุด ถ้าเมื่อมีเหตุอย่างหนึ่งอย่างใดอันจะทำให้เกิดเหตุไปเรียบร้อยขึ้นในเมืองเราแล้ว จีนก็อาจจะถือโอกาสอันนั้นเพื่อทำการสำหรับประโยชน์ตัวของเขาใหญ่จะยกพวกยกยั้งใหญ่ทั้งเช่นนี้คือ ทางวาจีนคิดจะก่อการจลาจลในกรุงเทพฯ แล้วยอมอยู่ดูๆ เมื่อเกิดเหตุขึ้นรัฐบาลก็อาจจะเอากำลังทหารให้เขาปราบโดยทันทีแล้วพยายามบั่นทอนทหารใหญ่เขาใจผิดไปว่าตนมิได้รับความยุติธรรมแล้วฉนี้ ก็เท่ากับกีดชนรัฐบาลมิให้ทำการใดเต็มมือ เพราะจะไวใจทหารก็ไม่ได้ พวกจีนก็คงจะมีโอกาสทำการตามความนึกของเขาได้โดยสะดวกดังที่เป็นคน...¹

กฎ ร.ศ. 130

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ได้เพียง 1 ปี 4 เดือน รัฐบาลก็ได้พบแผนการของพวกทหารและพลเรือนกลุ่มหนึ่งที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง

¹ หจข., ร.6 3.6 ก/5 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยารัตนาบุประคิมรัฐ ลงวันที่ 21 เมษายน ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455).

ของประเทศ และรัฐบาลได้จับกุมผู้ร่วมคบคิดทันทีในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2454 (ร.ศ. 130)¹ ผู้ก่อการ ร.ศ.130 นี้ ส่วนใหญ่เป็นนายทหารบกหนุ่มมีอายุเฉลี่ยระหว่าง 20 - 25 ปีถึงเกือบร้อยละ 80 ของผู้ถูกจับกุมได้ทั้งหมด 92 คน ส่วนผู้เป็นหัวหน้าคณะ คือ นายร้อยเอก ขุนพวยหารพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) อายุ 30 ปี² ผู้ก่อการได้ร่วมกันวางแผนการปฏิวัติไว้ว่า ถ้าตกลงจะให้ประเทศสยามปกครองอย่างลิมิตเค็ดคอมอนาก็แล้วเมื่อมีกำลังพอจะทำเป็น 2 ประการ คือ ทำหนังสือกราบบังคมทูลโดยละม่อมหรือมิฉะนั้นจะยกกำลังเข้าล้อมพระราชวัง หรือเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดิน จะทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิตหรือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถขึ้นเป็นกษัตริย์อยู่ใต้อาณัติ ถ้าตกลงจะให้ประเทศสยามปกครองอย่างวิบัติลิก ก็จะทำเชิญสมเด็จพระเจ้ายาเธอกรมหมื่นราชมุนีวิจิตรฤทธิขึ้นเป็นประธานาธิบดี³

¹วันที่รัฐบาลทำการจับกุมผู้ก่อการ ร.ศ.130 นี้ แดมสุข นุ่มนนท์ ได้อธิบายไว้ใน แดมสุข นุ่มนนท์, ยังเติร์กขุนแรกกบฏ ร.ศ.130 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2522), หน้า 18 ว่า

...เรื่องวันจับกุมคณะ ร.ศ.130 นี้ ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ และ ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์ เขียนไว้ในหนังสือกบฏ ร.ศ.130 ว่า เป็นวันที่ 27 กุมภาพันธ์ และหนังสืออื่น ๆ เกี่ยวกับ ร.ศ.130 ก็บันทึกทำนองเดียวกัน แต่เท่าที่ตรวจสอบหลักฐานหลายฝ่ายปรากฏว่า ในวันที่ 28 และ 29 กุมภาพันธ์ คณะ ร.ศ.130 ยังประชุมใหญ่กันอยู่นอกจากนี้ จากบันทึกคำให้การของ ร.ต.ถึก รัตนพันธุ์ สมาชิก ร.ศ.130 บงชี้ว่าถูกจับวันศุกร์ที่ 1 มีนาคม

²แดมสุข นุ่มนนท์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 29 - 31.

³หจข., ร.6 บ.17/7 คำพิพากษาโทษเรื่องนายทหารบกนายทหารเรือ และบุคคลพลเรือนซึ่งก่อกองการกำเริบ ร.ศ.130.

คณะ ร.ถ.130 ถูกคณะกรรมการศาลทหารที่รัฐบาลตั้งขึ้นเป็นพิเศษเพื่อพิจารณาคดีที่ คัดสินให้ลงโทษประหารชีวิตบุคคลชั้นหัวหน้าสำคัญ รวม 3 คน คือ นายร้อยเอก ชุนทวยหารนิทัศน์ นายร้อยโทจรรยา ๗ บางช้าง และร้อยโทเจื้อ กืออาอาสน์ นอกนั้นก็ได้รับโทษลดชั้นกันไปตามลำดับชั้นของความผิดตั้งแต่จำคุกตลอดชีวิต จนกระทั่งถึงจำคุก 12 ปี เป็นอย่างต่ำสุด ในข้อหาว่าจะเปลี่ยนแปลงราชประเพณีการปกครองราชอาณาจักร และทำประทุพราบกอบพระมหากษัตริย์ แก่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยเด็ดขาดในวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2455 ถัดโทษแก่ผู้ก่อการกบฏ เหลือเพียงจำคุกตลอดชีวิตเป็นอย่างสูงรวมเป็นโทษจำคุกไว้เพียง 25 คนเท่านั้น นอกนั้นก็ให้รอการลงอาญา และกลับเข้ารับราชการตามเดิมได้โดยทรงให้เหตุผลในประการพระบรมราชวินิจฉัยครั้งนั้นว่า "...ความผิดของพวกเขาเหล่านี้ข้อสำคัญที่จะทำร้ายต่อตัวเรา เราไม่ได้มีจิตพยายามทำร้ายต่อพวกนี้ เห็นควรจะลดหย่อนผ่อนโทษฐานกบฏฯซึ่งเป็นอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินจะยกให้ได้..."¹ และหลังจากที่ผู้กระทำผิดติดคุกอยู่ 12 ปี 6 เดือน กับ 6 วัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็พระราชทานอภัยโทษไว้ปล่อยตัวออกจากที่คุมขังหมดทั้งคณะ เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2467 เนื่องในพระบรมราชวโรกาสครบ 15 ปีแห่งการเสวยราชสมบัติ

การที่คณะ ร.ถ.130 ประสงค์จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองของประเทศลดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์อยู่ที่ใดกฎหมายนั้น มีสาเหตุสำคัญพอสรุปได้ 2 ประการ คือ ความกึกกึ่งส่วนทางกันหรือความไม่เข้าใจกันระหว่างคณะผู้ก่อการ ร.ถ.130 กับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และความกึกเห็นทางการเมืองการปกครอง ซึ่งได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศของสมาชิกคณะ ร.ถ.130 กล่าวคือ ประการหนึ่ง

¹"พระบรมราชวินิจฉัยเด็ดขาด", ราชกิจจานุเบกษา 20 (4 พฤษภาคม ร.ถ. 130): 387 - 388.

พวกคณะ ร.ศ. 130 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทหารเกิดความไม่พอใจและไม่เข้าใจในพระราช-
 จริยวัตร และพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว¹ มาตั้งแต่
 ยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสยามมกุฎราชกุมาร ในเรื่องที่ทรงลงโทษทหารที่ทะเลาะ
 วิวาทกับทาดเล็กของพระองค์ ด้วยการเขียนหลังเมื่อ พ.ศ. 2452² พวกผู้ก่อการ
 ร.ศ. 130 ถือว่าเหตุการณ์ครั้งนั้นเปรียบเสมือน "เชื้อเพลิงที่ก่อขึ้นเป็นต้นเพลิงกุ่มย่อย ๆ
 มาก่อนที่จะติดลุกลามเป็นเพลิงใหญ่โตขึ้น"³ ด้วยมีความคิดว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
 เกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเข้าข้างข้าราชการบริพารของพระองค์ และ ทรงแสดงพระราชอำนาจ
 เกินไปที่ตัดสินให้ทหาร เป็นฝ่ายผิดโดยลงโทษฐานรุนแรงถึงขั้นโบยหลัง พวกทหารรู้สึก
 ทำให้ทหารเสียเกียรติยศมาก ในค่านพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมี
 ความรู้สึกต่อทหารในเวลานั้นว่า ผลจากการที่มีปรับปรุงกองทัพหรือกิจการทหารให้เจริญ
 ก้าวหน้าขึ้นเป็นอันมาก ตั้งแต่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เป็นกษัตริย์ ทำให้พวกทหารมีความรู้สึกเพื่อเหิมเยอหยิ่งเพิ่มขึ้นเรื่อยมา พระองค์จึงทรงมี
 พระราชประสงค์ที่จะลงโทษเป็นการดั่งสอนเพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่างเสียบ้าง⁴

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ บรรดา
 ผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ก็มีความไม่พอใจในการบริหารราชการแผ่นดินของพระองค์อีกหลาย
 ประการ เป็นต้นว่า การที่ทรงตั้งกองเสือป่าขึ้น ซึ่งผู้ก่อการถือว่า "...ตั้งซ้ำกับการทหาร

¹ แดมสุช นุจนนท์, ยังเกร็ดกรุ่นแรก..., หน้า 156.

² คุรายณะ เอียดในมพที่ 1

³ ร.ศ. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ศ. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. 130,
 หน้า 1.

⁴ สัมภาษณ์ ม.ว. ปิบ มาจากุล, 22 มกราคม 2522.

และก็ทำงานแข่งก็กับทหารของชาติ ย่อมทำให้ความมั่นคงของชาติเสื่อมสลายลงเป็นอันมาก... ..บอยครั้งเป็นการเสียเวลา เสียทรัพย์ เสียงานของชาติและส่วนทั่ว..."¹
 บางคนก็อ้างว่า "พระเจ้าอยู่หัวสนพระราชนัดดาและทรงเชื่อฟังเสื่อป่าหลวงมากนัก"²
 ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริในเรื่องนี้ว่า

...ฉันรู้สึกว่าเป็นเคราะห์ร้ายอัน 1 ที่ทหารได้เข้าใจผิดในเรื่องเสื่อป่าขึ้นมาแต่แรก ความมุ่งหมายของฉันทันเองก็ยอมทราบอยู่แล้วว่าในชั้นต้นฉันไม่คิดให้ทหารเป็นเสื่อป่า เพราะเห็นว่าไม่มีความจำเป็นเลย ทหารก็กลัวเสื่อป่าอยู่แล้ว เสื่อป่าเป็นแต่ผู้ที่มุ่งหมายจะทำการ เป็นผู้ช่วยทหารเท่านั้น และฉันตั้งไว้ให้ทหารเป็นการแต่ ๆ...

ผู้ก่อการ ร.ศ.130 ยังไม่พอใจที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไว้ระบอบอุปถัมภ์เป็นหลักในการบริหารราชการ และเห็นว่าในขณะที่ราษฎรส่วนใหญ่ ยังมีความผิดเคืองทางเศรษฐกิจ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกลับทรงใช้จ่ายพระราชทรัพย์สิ้นเปลืองไปในกิจการราชสำนัก เช่น การสร้างพระราชวัง การให้บำเหน็จรางวัลข้าราชการ กิจการมหรสพต่าง ๆ เป็นต้น ดังเช่นที่ผู้ก่อการ ร.ศ.130 ผู้หนึ่งให้การกับคณะกรรมการทหารที่เรียกว่า

¹ร.ศ.เหรียญ ตรีจันทร และ ร.ศ.เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. 130, หน้า 9.

²พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์พิทยายากร, อัครราชประวัติ (พระนคร: โรงพิมพ์ศรีธรรมสาร, 2517), หน้า 69.

³หจช., ร.6 บ.17/12 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ลงวันที่ 6 มีนาคม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454).

...พระเจ้าแผ่นดิน เก็บเงินภาษีอากรสมุฏกษัตริย์ช่วย เช่น ภาษีเรือ ภาษีรถ เอาไป
มีโชบ ละคร และการละเล่นต่าง ๆ, เทียบที่งมหาดเล็กจะเอาอะไรที่พูดขอพระเจ้า
แผ่นดินก็เช่นสั่งให้ เช่น รถมงคลและสิ่งของต่าง ๆ ...เงินที่เก็บส่วยภาษีอากรนั้น
ควรจะไว้ซื้อปืน หรือลูก ใช้อินไว้ เมื่อเกิดศึกสงคราม...¹

ในคำพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สาเหตุที่ทรงใช้ระบบอุป-
ถัมภ์ คงจะเป็น เพราะประทับอยู่ต่างประเทศนานและทรงเป็นคน "ต่างรูป" จึงไม่อาจจะ
ทรงสนิทสนมกับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ และเสนาบดีได้ดังกล่าแล้ว² พระองค์จึง
ต้องทรงเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงคณะเสนาบดีเสียใหม่ โดยแต่งตั้งบุคคลที่ใกล้ชิดและ
เป็นพวกพ้องเข้าทำหน้าที่แทน³ สิ่งเหล่านี้พวกผู้ก่อการ ร.ศ.130 อาจไม่เข้าใจพระองค์
อย่างลึกซึ้ง ในพระราชหัตถเลขาถึงพระเจ้าพี่ยา เสด็จกรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดี
กระทรวงพระคลังมหาสมบัติฉบับหนึ่ง มีข้อความที่ทรงกล่าวพาดพิงถึงเรื่องเหล่านี้คือ
หนึ่งว่า

...ตั้งแต่หม่อมฉันได้เป็นเจ้าแผ่นดินมาได้พยายามคัดจ่านุชนคนที่เกิดมีชื่อออก
เสียบ้าง แต่ก็คิดไม่สู้จะยากนัก เพราะโดยมากเป็นคนที่มีบรรพชากรมาตั้ง
แต่รัชกาลที่ 5 ถูจะออกจากตำแหน่งเหล่านี้ไปเสียจนบริหารหาความต่าง ๆ
จนชาวลงไปไหนก็สู้ดีมีพิกัด และเมื่อเกิดเหตุอาชญากรรมก็คิดจับได้เก็บ
เอาค่าเหล่านี้ไปใช้ เพื่อผูกคาน ทั้งนี้ ทำให้ -

¹ หจข., ร.6 บ.17/7 คำพยานชั้นไตร่สวนให้กรของพลทหาร นายโต๊ะ
เรื่อง ร.ศ. เหยี่ยว ร.ศ. วาส สังสน.

² ดูรายละเอียดใน เรื่อง สถานภาพทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.

³ แฉมสุข นุมาพันธ์, ยังเค็กรุ่นแรก...., หน้า 160.

“ทองประเทษประทัังการคัดคนเหลือใจออกจากตำแหน่งไปบ้าง...”¹

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งของการเกิดกรณีกบฏ ร.ศ.130 สืบเนื่องมาจาก ความบกพร่องเห็นทางการเมืองของคณะ ร.ศ.130 กล่าวคือ นับได้ว่าสมาชิกคณะ ร.ศ.130 เป็นผลผลิตของความก้าวหน้าทางการศึกษาศิลปวิทยาการต่าง ๆ ตลอดจน แนวความคิดทางการเมืองการปกครองที่ประเทศไทยได้รับจากการติดต่อกับประเทศตะวันตก แม้จะไม่เคยไปศึกษาเล่าเรียนในต่างประเทศ แต่ก็ได้เรียนรู้เรื่องการเมืองการปกครอง ทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกที่เป็นนักเรียนนายร้อยทหารบก ได้รับการสั่งสอนเรื่องระบอบการปกครองและลัทธิการเมืองจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ และพระยาเทพหัสดิน (ผาด เทพหัสดิน ณ อยุธยา) และได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ในท้องเรียนถึงลัทธิที่ดีและไม่ดี² พวกผู้ก่อการ ร.ศ.130 ยังได้รับรู้ข่าวสารความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในต่างประเทศ เช่น การปฏิวัติเพื่อสถาปนารูปการปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศเตอร์กี และอิหร่าน ใน พ.ศ. 2451 และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปฏิวัติล้มล้างราชวงศ์แมนจู เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบสาธารณรัฐในประเทศจีนที่เพิ่งเกิดขึ้นก่อนหน้าเกิดกบฏ ร.ศ.130 ประมาณ 4 เดือนเศษ อีกทั้งน่าจะเป็นไปได้ว่า คณะ ร.ศ.130 ได้รับอิทธิพลจากนักศึกษานักเขียนร่วมสมัยของไทยในเวลานั้น ที่มีหัวก้าวหน้า มีอุดมการณ์ประชาธิปไตย เช่น เทียนวรรณ

¹ สำนักราชเลขาธิการ, แฟ้มที่ 110/38 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้าฟ้าเธอกรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ ลงวันที่ 24 มิถุนายน 2475.

² แจนวันทร์ วงศ์วิเศษ, "การปรับปรุงกองทัพของไทยตามแบบตะวันตก ตั้งแต่ พ.ศ. 2394 - 2475" (ปริจจกานันพนธ์ มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 273.

หรือ ก.ว.ส. วัฒนาลัย และ ก.ศ.ร. กุหลาบ

จากสาเหตุประการต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้น จึงล่อหลอมนความรู้สึกลึกซึ้งกึกก้องของบุคคลากร ร.ศ.130 ให้เกิดการขาดความศรัทธาในระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งรอยเอกขุนทวยหารพิทักษ์ หัวหนาคณะ ร.ศ.130 ได้เขียนบันทึกเกี่ยวกับการปกครองระบอบนี้มีข้อความตอนหนึ่งว่า

...การปกครองประเทศตามวิธีนี้เป็นวิธีที่ร้ายแรงมาก เพราะกษัตริย์มีอำนาจเต็มที่โดยอยู่เหนือกฎหมาย กษัตริย์จะทำการชั่วร้ายอย่างหนึ่งอย่างใดก็ทำได้ เพราะไม่มีใครขัดขวาง... เพราะฉะนั้นการปกครองบ้านเมืองตามวิธีนี้เอื้อประโยชน์อนาถาจึงทำให้ประเทศชุกโชมลงโดยเร็ว ถึงกับความวินาศอันใหญ่โต...¹

ส่วนระบอบการปกครองที่ดีทำให้การพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพที่บุคคลากร ร.ศ.130 เห็นว่านำความเจริญก้าวหน้ามาสู่หลาย ๆ ประเทศ ก็คือ ระบอบที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้อำนาจ (ลิมิตเค็ดคอมอนาถา) ดังที่บุคคลากรได้แสดงความเห็นไว้ว่า

...การปกครองประเทศโดยบังคับให้กษัตริย์อยู่ใต้อำนาจนี้เป็นวิธีที่ดีมากประเทศอังกฤษเป็นยูเรเชียก่อน... เมื่อใดเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองใหม่เรียบร้อยแล้ว ประเทศอังกฤษก็มีความเจริญยิ่งขึ้นทุกทีที่ระบอบความมหาดำนาจอันสูงสุด... ส่วนประเทศที่มีอยู่ในเอเชียก็เปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครองตามแบบใหม่หมดแล้ว เช่น ประเทศเตอร์กี ญี่ปุ่น และจีน เป็นต้น ยิ่งแต่ประเทศสยามแห่งเดียวที่ยังคงใช้แบบธรรมเนียมการปกครองอย่างป่าเถื่อน ซึ่งทำให้พวกกษัตริย์ได้รับความสุขสนุกสนานมากเกินไป จนไม่มีเงินจะบำรุงประเทศ...²

¹ ทัศน., ร.6 บ.17/3 หนังสือค้นได้จากบ้านขุนทวยหารพิทักษ์ คำอธิบายวิธีการปกครองบ้านเมือง.

² เรื่องเดียวกัน.

แม้ว่ายุคอถรร ร.ศ.130 ไม่ได้รับความนิยมสำเร็จตามเป้าประสงค์ที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศ แต่ความคิดที่จะทำการปฏิวัติครั้งนี้นับได้ว่า เป็นการท้าทายพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตยอย่างรุนแรง โดยสามัญชน ซึ่งตั้งกลุ่มทางการเมืองขึ้นเรียกร้องให้ประชาชนมีประชาธิปไตย เหมือนอารยประเทศในเวลานั้น และแม้ว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เคยมีเจ้าชายและข้าราชการกลุ่มหนึ่งพร้อมกันกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดินใน พ.ศ. 2427¹ โดยเสนอให้เปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นแบบที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ แต่เหตุการณ์ครั้งนั้นก็เป็นเพียงเรื่องภายในที่ทราบกันในหมู่ผู้บริหารไม่กี่คน ดังนั้นเหตุการณ์กบฏ ร.ศ.130 นี้จึงก่อให้เกิดความสะเทือนพระราชหฤทัยแก่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอันมาก ประการหนึ่งเป็นความหวาดวิตกในความปลอดภัยของพระองค์เอง จึงต้องทรงระงับยั้งตราอย่างหนักหน่วงเป็นต้นว่า ทรงย้ายที่ประทับจากพระราชวังดุสิต เข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ตามคำกราบบังคมทูลแนะนำของพระยาอนุรักษราชมณเฑียร (ม.ร.ว.ปุ้ม มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงวัง ซึ่งเห็นว่าในพระบรมมหาราชวังเป็นที่มั่นดีกว่า² ประการต่อมาทรงมีความรู้สึก "โหม้น้อยอย่างยิ่งเหลือที่จะพรรณนาได้"³ ที่พวกทหารมีปฏิกริยาในทางลบ

¹ดูรายละเอียดใน หจช., ร.5 บ. 1.4/1 เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103.

²หจช., ร.6 บ.17/11 หนังสือพระยาอนุรักษราชมณเฑียร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 8 มีนาคม ร.ศ.130 (พ.ศ. 2454).

³วิเศษ วิเชียร (รวบรวม) "พระราชหัตถเลขาถึงต้นโทพระนราธิราชภักดิ์ ลงวันที่ 27 ตุลาคม ร.ศ.131" วารสารประวัติศาสตร์ 4 (กันยายน - ธันวาคม 2522): 100.

ต่อพระองค์ ทั้งนี้เพราะ ทรงคิดว่าพระองค์ทรงเป็นทหารจะนั้น ทหารยิ่งต้องเป็นพวกเดียวกับพระองค์ นอกจากนี้ ยังทรงเห็นว่าคนที่พระองค์ได้รับการอบรม และฝึกฝน วิชาทหารมาจากยุโรป ประสบความสำเร็จ เพราะเข้ากับทหารไม่ไ้กลายเป็นเรื่องแบ่งพรรคแบ่งเหล่า¹ และพระองค์ยังทรงมีความรู้สึกว่าทรงสูญเสียพระราชอำนาจและภาวะนิยม คั้งที่ทรงปรารถนาในพระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่งว่า "...มัน (หมายถึงพวกทหาร - ผู้เขียน) โกงเอาอำนาจของฉันไปใช้ เพื่อหาความนิยมใส่ตัวของมัน แล้วมันทำซ้ำจะแยกกันไม่ให้คนนิยมฉันบ้างเลย นับว่ามันโกงเป็นสองชั้น..."²

เหตุการณ์ กบฏร.ศ.130 ยังทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยิ่งทรงรู้สึกขาดพวกพ้องมากยิ่งขึ้น ทรงรู้สึกว่าไม่มีผู้ใดจงรักภักดีต่อพระองค์อย่างแท้จริง คั้งในพระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่ง มีข้อความตอนหนึ่งว่า

...ฉันจึงเป็นผู้ที่หาพวกพ้องมิได้เลย ขึ้นอยู่กับคนเดียว ข้อนี้ปรากฏชัดเจนน้อยเมื่อแรกครูชาวอ้ายพวกทหารศึกษาการ กู้เรืบนั่นขึ้น ไม่มีใครที่จะแสดงความเคารพนับเลย โดยมากเขาพากันร้องอยู่ในใจว่า "ไม่ใช่กองการอะไรของข้า" ...แต่เมื่อแนใจกันขึ้นแล้ววว่า ชะคาลัยยังไม่ขาด ยังไม่ถึงกรราวพินาศลงจุม จึงทำให้เกิดปีเดียว แสดงความนิยมในตัวฉัน และเกิดความรู้สึกความระยำของอ้ายพวกซบถขึ้นมา เริ่มคำเนิ่นตาง ๆ นา ๆ ... การที่ประพฤดิเรู่นี้ก็ไมผู้ใครอะไรกับเล่นละคร เท่านั้น ถ้ามีความนิยมในตัวฉันจริงอย่างที่ว่าในชั้นหลังนี้แล้ว เมื่อเกิดเรื่องขึ้นก็ควรจะช่วยกัน โกรธแทนภาดอย่างนอยตามชาวคราวและแสดงอาการ เชื่อเพื่ออย่างใดบางดี นี้ก็หา

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ แดมสุช นุ่มนนท์, ยังเติร์กรุ่นแรก..., หน้า 51.

² หจข., ร.6 ก.1/11 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยาศีหราชเดโช ลงวันที่ 30 พฤษภาคม ร.ศ.131 (พ.ศ. 2455).

เป็นเช่นนั้นไม่...¹

เหตุการณ์กบฏ ร.ศ.130 ยังได้นำไปสู่ความระแวงพระทัยในตัวเสนาบดีหรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์บ้างองค์ ว่าจะมีส่วนรู้เห็นกับกบฏการกบฏ ซึ่งเป็นที่สงสัยกันอยู่มากในเวลานั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ก็ยังโศกตรงกล่าวถึงการกบฏครั้งนี้ กับมิสเตอร์ไนท์ (Mr. Knight) อุปทูตฝรั่งเศสว่า พระองค์ไม่ทรงเชื่อว่านายทหารชั้นผู้น้อยเหล่านั้นจะกล้ากระทำการที่ยิ่งใหญ่เช่นนี้ได้ คงจะต้องมีเจ้านายหรือบุคคลที่มีอิทธิพลหรืออำนาจในทางการ เมือง สนับสนุนอยู่เบื้องหลังเป็นแน่² แม้แต่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกฯ เองก็ยังถูกสงสัย เพราะทรงเป็นที่นิยมนรักใคร่ของพวกทหาร สมาชิกคณะ ร.ศ.130 ที่ถูกจับลวนเป็นลูกกบฏ และมหาดเล็กใกล้ชิดพระองค์แทบทั้งสิ้น นายร้อยเอกขุนทวยหารพิทักษ์ก็เป็นแพทย์ประจำพระองค์³ พระองค์ยังทรงเป็นผู้หนึ่งที่ยูก่อการ ร.ศ.130 คิดจะตั้งให้เป็นพระมหากษัตริย์ และในตอนเกิดเหตุการณ์โศกสังหารเมื่อ พ.ศ. 2452 พระองค์ทรงเป็นผู้หนึ่งที่ไม่

¹ หจช., ร.6 บ.3.1/64 พระราชดำตลเลขาถึงเจ้าพระยามรราช ลงวันที่ 4 มิถุนายน ร.ศ.131 (พ.ศ. 2455).

² F.O. 371/1473, Mr. Peel to Mr. Grey, 13 March 912
อ้างในแผ่นดิน เกษมด "การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์เรื่องการเมืองการปกครอง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 พ.ศ. 2468 พ.ศ. 2517)," หน้า 104.

³ แดมสุข นุชนนท์, ยังเติร์กขุนแรก..., หน้า 53.

ทรงเห็นด้วยกับวิธีการนั้น¹ ชาวโลกกันไปจนถึงพระกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกฯ จึงต้องทรงมีลายพระหัตถ์ไปกราบบังคม
ทูลว่า ไม่ทรงเคยแสดงกิริยาอาการและวาจาเป็นปฏิปักษ์ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เลย² และต่อมาพระองค์ก็ทรงขอลาออกจากตำแหน่งหน้าที่แทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหม³
แก่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ไม่ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาต
เพราะทรงเกรงว่าผู้คนจะยิ่ง "เข้าใจผิดไปไต่ต่าง ๆ เป็นอันมาก"⁴ พระเจ้าพี่ยาเธอ
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ก็เช่นกัน ทรงเป็นผู้หนึ่งที่ทรงเคยแสดงความไม่พอพระทัยในกรณี
เขียนหนังสือทูลทูลอย่างมา⁵ และทรงเป็นผู้หนึ่งที่ผู้ก่อการ ร.ศ. 130 คิดจะตั้งให้เป็น
ประมุขของชาติองค์ใหม่ สำหรับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์-
วรพินิต ซึ่งทรงเป็นอีกผู้หนึ่งที่ผู้ก่อการ ร.ศ. 130 คิดจะตั้งให้เป็นกษัตริย์ ทรงเคยตกเป็น

¹ ร.ศ. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ศ. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. 130, หน้า 7.

² หจข., ร. 6 บ. 17/12 ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 9 มีนาคม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454)

³ ทรงเป็นผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมแทนกรมหลวงนครไชยศรีสุร เลของค์เสนาบดีซึ่งเสด็จยุโรป เพื่อรักษาพระองค์เป็นเวลา 1 ปี 9 เดือน นับตั้งแต่วันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2454.

⁴ หจข., ร. 6 บ. 17/12 พระราชหัตถ์เลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ลงวันที่ 5 ตุลาคม ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455).

⁵ ร.ศ. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ศ. เนตร พูนวิวัฒน์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

ข่าวลือก่อนในปี ร.ศ.130 (พ.ศ. 2454) มาแล้วว่า กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ จะก่อการปฏิวัติและจะทูลเชิญเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์ฯ ขึ้นเป็นกษัตริย์ โดยที่กรมหมื่นชุมพรฯ จะทรงดำรงตำแหน่งวังหน้าเหมือนที่เคยมีมาในรัชกาลก่อน ๆ¹ กล่าวได้ว่ากฎ ร.ศ.130 มีส่วนทำให้สัมพันธ์ภาพระหว่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับ พระบรมวงศานุวงศ์ต้นคลอน มีความหวาดระแวงพระทัยกัน เสมือนคลื่นใต้น้ำ² อยู่ตลอดมา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเชื่อว่าในหมู่ข้าราชการบริพารใกล้ชิดของพระองค์บางคนทำตนเป็น "คนขายเจ้า"³ โดย "...นำเรื่องราวต่าง ๆ อันเป็นไปภายในพระราชสำนักนี้ไปกล่าวฝ่ายพวกทหารที่คิดกำเริบนั้น ปรากฏว่ารู้เรื่องราวต่าง ๆ ในพระราชสำนักนี้ได้อย่างละเอียดละออมาก...ซึ่งจะรู้ไม่ไค้นนอกจากมีสายเข้ามาถึงในที่นี้..."⁴ ดังนั้น พระองค์จึงทรงพยายามสังเกตสอดส่องอาภัพกิริยาของพวกมหาดเล็กใกล้ชิด เมื่อจับได้ว่าเป็นผู้ใดแล้วก็ให้ทรงส่งไปรับราชการที่หัวเมืองไกล ๆ⁵

¹ม.จ.ประสงศ์สมบัติพิตร, บันทึกความทรงจำบางเรื่อง (พระนคร: โรงพิมพ์ระจันทร, 2499), หน้า 19 - 20.

²แดนสุข ภูมณัท, ยังเติร์กุ่นแรก..., หน้า 55.

³หจช., ร.6 ม.3.6 ก/5 พระราชหัตถเลขาถึงพระยารัชฎานุประดิษฐ์ ลงวันที่ 21 เมษายน ร.ศ.131 (พ.ศ. 2455).

⁴เรื่องเดียวกัน.

⁵เรื่องเดียวกัน.

เมื่อเหตุการณ์กบฏ ร.ศ.130 ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงระแวงพระราชหฤทัยในด้านต่าง ๆ ดังที่ใก่กล่าวมาขอมเป็นไปได้อาจจะทำให้พระองค์ ทรงหวัวิตกว่าถึงแม้การปฏิวัติครั้งนี้ประสบความสำเร็จล้มเหลว ก็ไม่อาจประกันได้ว่าเหตุการณ์ เช่นนี้จะไม่เกิดขึ้นอีก พระองค์จึงทรงดำเนินพระบรมราโชบายด้านต่าง ๆ หลายประการ ที่แสดงให้เห็นได้ว่า อาจจะเป็นผลสะท้อนจากเหตุการณ์กบฏครั้งนี้ เช่น ความพยายาม ที่จะสร้างความรู้สึกอันดีให้เกิดขึ้นในหมู่ทหาร ด้วยการลดหย่อนผ่อนโทษแก่พวกผู้ก่อการ ร.ศ.130 และทรงสนับสนุนกิจการทหารอยู่ตลอดรัชกาล ดังจะกล่าวโดยละเอียดในบท ต่อไป

การที่คณะ ร.ศ.130 มีความคิดที่จะเปลี่ยนรูปการปกครองของประเทศเป็น แบบที่มีระบมหากษัตริย์อยู่ใต้อำนาจรัฐธรรมนูญ ก็ดีหรือเป็นแบบสาธารณรัฐ ซึ่งอาจ ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเข้าพระทัยว่าเป็นการนำเอาลัทธิ สังคมนิยมมาใช้ด้วยก็ดี ใก่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ซึ่งไม่ทรงศรัทธาใน การปกครองระบบนี้อยู่แล้ว ทรงตระหนักว่า ถึงเวลาแล้วที่จะต้องมีการสอดส่องดูแล และชี้แนะให้ประชาชนมีความคิดอ่านทางการ เมืองเป็นไปในทางที่ทรงเห็นว่าถูกต้อง เพราะเวลาที่ผ่านมานั้นไค่ละเลยกันไค่มาก ดังที่ทรงมีพระราชปรารภว่า

...ความคิดทั้งช้านต่าง ๆ นั้น เชื่อว่ามีอยู่นานแล้ว แลไค่เคยพูดจากักแต่ก่อน เสนอบทที่แฉขาดการผูกใหญ่อยู่ว่าไม่ควรจะนอนใจ ควรหมั่นเงี่ยหูฟัง และหมั่นคิดทอ กับข้าราชการผู้น้อยไค่บ้าง แต่ก็ไค่มีใครแลเห็นความจำเป็นและเป็นการที่จะต้อง รับตำโดยทันที มักจะรวงวาทในกระทรวงอื่น ๆ อาจเป็นไค่ แต่กระทรวงของตน ไค่มีเลย จนมีเหตุจับทหารเกิดการกำเริบขึ้น จึงพากันลุกขึ้นเอะอะ สืบสวน การที่ พากันนอนใจไปหมดเช่นนี้ ทอแน้วว่ามีกมณิคควยกันทั้งนั้น ตั้งแต่ตัวฉันเองลงไป...¹

¹ เรื่องเดียวกัน

ฉะนั้นวันที่ที่คณะ ร.ศ.130 ถูกจับในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2454 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบันทึกจดหมายเทุ่รายวันส่วนพระองค์แด่กษัตริย์ราชกุมารเกี่ยวกับประชาธิปไตยและอีกเดือนหนึ่งต่อมา (เมษายน พ.ศ. 2455) ได้ทรงบันทึกจดหมายเทุ่รายวันเกี่ยวกับสังคมนิยม บันทึกฉบับหลังนี้ทรงติดต่อกัน 2 วัน (26 - 27 เมษายน) ยาวถึง 31 หน้า ซึ่งนับเป็นพระราชดำริเรื่องลัทธิการเมืองที่ละเอียดละออที่สุด¹ และในบทพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ รวมทั้งพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่ทรงไว้หลังจากการปฏิวัติ ร.ศ.130 เป็นต้นมา โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2455 - 2458 มีอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อยที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ซึ่งมักจะแสดงให้เห็นถึงความบกพร่องของระบอบการปกครองแบบสาธารณรัฐและแนวความคิดสังคมนิยมจะกล่าวโดยละเอียดในบทความต่อไป

เหตุการณ์ ร.ศ.130 ยังเป็นแรงกระตุ้นให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางแนวทางการปกครองราษฎรของพระองค์ไว้เป็นทำนองถนัดถื่นถาวรยาวทั้งปวง นีวารณาจากหนังสือกราบบังคมทูลของ เจ้าพระยาอมรรต เสนาบดีกระทรวงนครบาล หลังจากขบแผนปฏิวัติของคณะ ร.ศ.130 ได้ไม่นาน มีข้อความตอนหนึ่งว่า เจ้าพระยาอมรรตมีความเห็นตรงกับพระราชดำริของพระองค์ที่ว่า

...ราษฎรของเราปล่อยให้ไปไม่รู้เป็นอันขาด พึ่งเสียงบ้าง แต่ในสิ่งซึ่งควรฟัง ปล่อยให้มิได้เสียงบ้างแต่ในสิ่งซึ่งควรปล่อยอยู่ปล่อยให้ปล่อยอยู่คนละอย่างแต่ในสิ่งซึ่งควรดูแลเหมือนอย่างที่เราอยู่ในเวลานี้ ข้าพเจ้าเห็นควยเกล้าฯ ว่าพวสมควร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สุวดี เจริญพงศ์ "ปฏิวัติของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การก่อเกิดในห้วงความคิดประชาธิปไตย และสังคมนิยม ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475", หน้า 41.

แล้ว...¹

สิ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราโชบายที่จะ
อุปถัมภ์สนับสนุน คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นทางการเมือง เพราะ
ทรงมีพระราชดำริตั้งที่ใดทรงปรารถนาในพระราชบัลลังก์จดหมายเหตุนั้นว่า "...ไม่ควร
จะคัดค้านมิให้คนแสดงความคิดเห็น"² เพราะจะทำให้ทรงทราบว่า "ความเห็นนั้นฉลาดแค่ไหน
อย่างไรจะควรแก้ไขอย่างไร"³

อนึ่ง การที่ทรงถูกผู้ก่อการ ร.ศ.130 วิพากษ์วิจารณ์ ทำให้พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรู้สึกวาทรงขาดความนิยมจากประชาชนดังกล่าวข้างต้น
ย่อมมีส่วนผลักดันให้พระองค์ทรงสนพระทัยปรับปรุงพระราชจริยาวัตรและพระ
ราชกรณียกิจ
อยู่บ้าง เพื่อสร้างภาพพจน์ที่ดีให้แก่พระองค์เองและเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติด้วย
และอาจเกิดจากการที่ทรงมีพระราชดำริเห็นพ้องต้องกันกับพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ เสนาบดี
กระทรวงธรรมการ ที่ได้มีหนังสือมากราบบังคมทูลหลังจากเกิดการจับกุมผู้ก่อการ ร.ศ.130
เพียง 4 วัน ถวายคำแนะนำถึงวิธีป้องกันมิให้เกิดเหตุการณ์เช่นนั้นอีกว่า "...ข้าพระ-
พุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าควรรับคิดคนด้วยเป็นแสดงทางพระกรุณาที่จะมีมาข้างหน้า

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ทวช., ร.6 บ.3.1/64 หนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยามหา
สงครามที่ 4 กรกฎาคม ร.ศ.131 (พ.ศ. 2455).

² จดหมายเหตุนั้นของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ.131
หน้า 45.

³ เรื่องเดียวกัน.

ให้มากกว่าพระเดช ปลูกความหวังใจให้แลเห็นเป็นเงามาโดยไม่ใช่ว่าอย่างตื่นเกินหรือกลัว...”¹

ดังนั้น ประมาณ 1 เดือนต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระยาค้ำจรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ให้ทรงดำเนินการจัดเก็บภาษีที่ดินและโรงเรือนที่เป็นสมบัติส่วนพระองค์ เช่นเดียวกับที่รัฐบาลได้เก็บจากราษฎรสามัญทั่วไป เกษทรงอธิบายถึงเหตุผลที่ทรงตัดสินใจพระราชหัตถ์ว่า

“...บัดนี้หม่อมฉัน (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว - ผู้เขียน) มาได้ทรงตรวจดูเห็นว่า ทรัพย์สินสมบัติของหม่อมฉันทั้งหลายที่เป็นส่วนตัวก็เท่ากับเป็นทรัพย์สินสมบัติของนครธรมคาคคนหนึ่ง แต่เหตุใดหม่อมฉันจึงจะมาเอาเปรียบแก่คนทั่วไป ซึ่งก็ไม่เป็นการสมควรเลย ส่วนของ ๆ ผู้อื่นจะเก็บเอาด้วยเขา ของตัวเราเกี่ยวกันเอาไว้... ถ้ารัฐบาลจะแบ่งผลประโยชน์ของหม่อมฉันที่ได้มาจากทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดนั้นบางส่วน แล้วยุทธหม่อมฉันก็มีความยินดีเต็มใจที่จะเปลี่ยนให้เป็นการอุดหนุนชาติ และบ้านเมืองอย่างคนสามัญด้วยกัน...”²

ต่อมาพระองค์ก็ได้ทรงปฏิบัติตามแนวพระราชดำรินี้คือ เสียภาษีดังกล่าวอยู่ตลอดรัชกาล

อาจกล่าวได้ว่าเหตุการณ์ที่ขณะ ร.ศ.130 คือก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะวินิจฉัยพระองค์เอง³ และทรงเกิดความไม่มั่นใจพระราชหัตถ์ในฐานะของพระองค์เอง

¹ หจข., ร.6 บ.17/11 หนังสือกราบบังคมทูลของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ลงวันที่ 4 มีนาคม ร.ศ.130 (พ.ศ. 2454).

² หจข., ร.6 ค.4/16 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมเด็จพระยาค้ำจรงราชานุภาพ ลงวันที่ 15 เมษายน ร.ศ.131 (พ.ศ.2455)

³ เกจาส เวงก์ และ เคลาส โรสเซ็นแบร์ก (รวบรวม), เยอรมันมองไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เคล็คไทย, 2520), หน้า 130.

มากขึ้น ดังที่ทรงมีพระราชปรารภในพระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่งว่า "...เป็นพระเจ้าแผ่นดินนี้วันจะยากขึ้นทุกที ทาทางเอาตัวรอดยาก..."¹ และไม่ทรงมั่นพระราชหฤทัยในอนาคตของชาติว่าจะไม่เป็นไปตามแนวทางที่ทรงปรารภมา ดังนั้น ย่อมเป็นแรงกระตุ้นให้พระองค์ทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องวางเส้นทางสำหรับประเทศชาติและประชาชนของพระองค์ให้ดำเนินไปตามพระราชประสงค์อย่างจริงจังและรีบด่วน

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹

หจข., ร.6 ก. 1/11 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยาสิทธิราชเคโธ ลงวันที่ 30 พฤษภาคม ร.ศ.131 (พ.ศ.2455).